

Examensarbete

Institutionen för ekologi

Fågelskådare och lantbrukare i samarbete - kommunikation och naturvård i jordbrukslandskapet

Elvira Caselunghe

MAGISTERUPPSATS I BIOLOGI, D-NIVÅ, 20 P

HANDLEDARE: JOHAN AHNSTRÖM, INST. F. EKOLOGI
HELENA NORDSTRÖM KÄLLSTRÖM, INST. F. STAD OCH LAND

EXAMINATOR: JAN BENGTTSSON, INST. F. EKOLOGI

Examensarbete 2007:1
Uppsala 2007

*SLU, Institutionen för ekologi
Box 7044, 750 07 Uppsala*

Abstract

In the spring of 2006 a pilot project was initiated by The Rural Economy and Agricultural Societies of Sweden together with The Swedish Ornithological Society in order to increase collaboration between bird watchers and farmers. The project as a whole comprised 11 farms in South-Central Sweden. The aim was to benefit the decreasing populations of bird species related to the agricultural landscape. The purpose of this master thesis was to study how similarities and differences between bird watchers and farmers regarding opinions about nature, landscape, agriculture, birds and nature conservation have influenced the collaboration. Four of the farmers and five of the bird watchers that participated in the project were included in this study. Qualitative methods, such as interviews, were used to investigate the opinions and experiences among the project participants. The main conclusions are as follows:

1. The project led to increased collaboration between bird watchers and farmers and the degree of collaboration has the potential to grow, depending on how the objectives of the project are formulated in the future.
2. The farmers and the bird watchers had much in common. As they met within this project, they focused on their similarities rather than the differences between them.
3. The degree of collaboration was not optimized in this project. This did not depend on the attitudes of the participants, but was a result of unclear instructions and a lack of time for collaborative meetings.
4. The farmers' experience of participation is crucial for projects such as this. Therefore an effort from the project team is a necessity for its success.
5. One main result of this project was that the bird watchers and the farmers received personal and practical knowledge and understanding about the severe situation for birds related to the agricultural landscape.

Keywords: bird watchers, farmers, collaboration, landscape, birds, nature

Sammanfattning

I maj 2006 inledde Hushållningssällskapet och Sveriges Ornitologiska Förening ett pilotprojekt på elva gårdar i Mälardalen för att genom ett ökat samarbete mellan fågelskådare och lantbrukare gynna utvecklingen för jordbrukslandskapets fågelfauna. Syftet med detta examensarbete var att undersöka hur likheter och skillnader mellan lantbrukare och fågelskådare (med avseende på uppfattningar om bland annat natur, landskap, fåglar, lantbruk och naturvård) har påverkat samarbetet. Bland projektets deltagare valdes fyra lantbrukare och fem fågelskådare ut för medverkan i denna studie. Kvalitativa metoder såsom intervjuer och meningskategorisering användes för att undersöka projektdeltagarnas uppfattningar och erfarenheter. De främsta slutsatserna från studien är följande:

1. Projektet har inneburit ökad samverkan mellan fågelskådare och lantbrukare och det kan rymma ännu mer samverkanspotential beroende på hur syftet formuleras i framtiden.
2. Lantbrukare och fågelskådare har mycket gemensamt. När de möttes inom ramen för detta projekt tog de fasta på likheterna mellan dem snarare än hindrats av olikheterna. Fördomar mellan grupperna har minskat.
3. Samverkansgraden i projektet var inte optimal men det berodde inte på deltagarnas ointresse eller oförmåga till samverkan, utan på otydliga instruktioner och för lite tid avsatt till samverkansrelaterade moment och möten mellan deltagarna.
4. Lantbrukarnas känsla av delaktighet är avgörande för projektets framgång. Därför bör projektledningen arbeta aktivt för att öka den.
5. En av projektets styrkor är att fågelskådare och lantbrukare fått praktiskt förvärvade insikter i situationen för jordbrukslandskapets fågelarter.

Nyckelord: fågelskådare, lantbrukare, samverkan, landskap, fåglar, natur

Innehåll

Introduktion.....	3
Bakgrund om projektet ”fågelskådare och lantbrukare i samarbete”.....	3
Syfte för mitt arbete.....	3
Mitt arbete – upplägg och genomförande.....	4
Projektets genomförande.....	4
Förförståelse.....	5
Mina föreställningar och utgångspunkter.....	5
Fågelsituationen.....	6
Metod.....	8
Urval av lantbrukare och fågelskådare.....	8
Tid och plats för intervjuerna.....	9
Etik och konfidentialitet.....	9
Intervjuteknik och val av frågor.....	10
Transkription och citat.....	10
Kategorisering.....	11
Analys.....	11
Landskapsrelationsmodell.....	12
Resultat och analys.....	14
Projektets genomförande och resultat med avseende på lärande, samverkan och delaktighet.....	14
Lärande.....	14
Uppmärksamhet.....	15
Kunskap.....	15
Samverkan.....	16
Delaktighet.....	16
Uppfattningar och erfarenheter kring natur.....	18
Naturintresse och förhållande till natur.....	18
Tankar kring ekologi och naturvård.....	20
Naturesyn.....	21
Artkunskap.....	22
Relation till landskapet.....	23
Uppfattningar och erfarenheter kring fågelskådare och fåglar.....	24
Lantbrukare om fågelskådare.....	24
Fågelskådare om fågelskådare.....	25
Lantbrukarnas förhållande till fåglar.....	26
Uppfattningar och erfarenheter kring lantbrukare och lantbruk.....	28
Fågelskådarnas tankar om lantbrukare.....	28
Lantbrukarnas tankar om lantbruk.....	30
Kunskap om lantbruk.....	31
Diskussion.....	32
Sammanfattning av likheter och skillnader mellan lantbrukare och fågelskådare.....	32
Samverkan i projektet.....	32
Uppfattningar och erfarenheter kring lärande, samverkan och delaktighet.....	33
Naturintresse och förhållande till natur och landskap.....	34
Artkunskap.....	35
Fågelskådarnas och lantbrukarnas uppfattningar om varandra.....	35
Lantbrukarnas uppfattningar och erfarenheter kring fåglar.....	35
Utvärdering av min studie.....	36
Avslutning och slutsatser.....	37
Tackord.....	38
Källförteckning.....	38
Bilaga 1. Intervjuguide med exempelfrågor för lantbrukare.....	40
Bilaga 2. Intervjuguide med exempelfrågor för fågelskådare.....	42

Introduktion

Bakgrund om projektet ”fågelskådare och lantbrukare i samarbete”

I maj 2006 inledde Hushållningssällskapet (HS) och Sveriges Ornitologiska Förening (SOF) pilotstudien ”Fågelskådare och lantbrukare i samarbete – kommunikation och naturvård i jordbrukslandskapet”. Idén var att jordbrukslandskapets fågelfauna kan gynnas genom ett ökat samarbete mellan fågelskådare och lantbrukare. I ansökan om projektmedel till pilotstudien är syftet formulerat:

”Att hitta en långsiktig modell för hur man genom ökat samarbete mellan lantbrukare och fågelskådare kan verka för en gynnsam utveckling för jordbrukslandskapets fåglar.”

Sedan 1970-talet har de fåglar som är beroende av jordbrukslandskapet minskat kraftigt som en följd av att jordbruket har intensifierats. I Storbritannien har fågelskådare sedan 1999 inventerat närliggande lantbrukares gårdar och marker ideellt och projektet har där vuxit till att omfatta 2500 gårdar och 1500 inventerare. Den svenska pilotstudien har genomförts på elva slättbygdsgrändar i Mälardalen och nio fågelskådare har inventerat dessa gårdar. Fyra inventeringar utfördes på varje gård under tiden maj-juni. Inventeringsmetodiken bygger på svensk häckfågeltaxering och är bearbetad av Sören Eriksson (HS) och Sönke Eggers (SOF). När fågeldata sammanställs är det tänkt att lantbrukaren skall få ut en karta på sina fåglar och förslag för hur han* genom enkla åtgärder kan gynna respektive art. Man räknar med att projektet kommer att utökas till några fler län nästa år (2007) för att så småningom omfatta hela Sverige. Inför framtiden har dessutom Svenska Naturskyddsföreningen (SNF) i Uppsala län uttryckt intresse av att projektet utökas till att gälla fler organismgrupper, som till exempel kärlväxter och fjärilar.

Syfte för mitt arbete

Det är av betydelse för projektets framgång hur samspelet fungerar mellan fågelskådaren och lantbrukaren. Det finns fördomar, attityder, skillnader och tidigare erfarenheter som kan försvåra förutsättningarna och hindra ömsesidig förståelse och samarbetsvilja. Å andra sidan är det möjligt att fågelskådare och lantbrukare har en hel del gemensamt vad gäller naturupplevelser och närhet till naturen. Genom att studera samspelet mellan fågelskådaren och lantbrukaren kan man få förståelse för bakomliggande orsaker och finna möjligheter för att förbättra för möten mellan dem i projektets fortsättning. Genom att intervjua fågelskådaren och lantbrukaren kan jag få reda på deras individuella upplevelser av situationen, mötet och projektet.

För projektets framtid är det viktigt att utvärdera årets (2006) arbete och metoder. Förutom den rent inventeringsmetodikmässiga delen är även den kommunikativa delen väsentlig för att man skall kunna förbättra genomförandet till nästa år.

Mitt arbete har varit att studera samarbetet mellan en lantbrukare och en fågelskådare i fyra specifika fall, och att ta reda på vilka likheter och olikheter mellan de båda grupperna som kan ha påverkat samarbetet. Utöver det som ryms inom denna rapport har jag även gjort en ansats

* Jag använder genomgående ”han” som pronomen när jag skriver om lantbrukare och fågelskådare eftersom nästan alla i min studie är män.

till att utvärdera pilotprojektet med avseende på samarbete och inventeringsmetodik med ambitionen att föreslå förbättringar.

Syftet för mitt arbete har varit att besvara följande frågeställningar.

1. Hur har skillnader och likheter mellan fågelskådarna och lantbrukarna påverkat samarbetet inom detta projekt?
2. Vilka *likheter* och *skillnader* finns mellan fågelskådare och lantbrukare med avseende på uppfattningar om:
 - a. Natur, natursyn, landskap, fåglar, naturvård och ekologi i en lantbrukskontext.
 - b. Lantbrukets uppgifter.

Mitt arbete – upplägg och genomförande

Jag har valt ut fyra gårdar av de elva som medverkade i pilotprojektet. Det innebär att jag har följt fem fågelskådares samarbete med fyra lantbrukare. Jag har följt med varje fågelskådare under deras inledande besök hos lantbrukaren. Dessutom har jag deltagit i samtliga möten med referensgruppen till pilotprojektet samt i ett möte med projektledarna för motsvarande projekt i Storbritannien. Jag har följt med varje fågelskådare på en inventeringsmorgon på respektive gård samt intervjuat alla lantbrukare och fågelskådare.

Mitt arbete har huvudsakligen inneburit ett kvalitativt arbetssätt. Genom intervjuer och observationer har jag samlat in data som jag sedan bearbetat och analyserat genom kodning och meningskategorisering. Jag har gjort en litteraturstudie och även gått igenom inventeringsmetodiken som använts i projektet.

Utöver projektledningen och referensgruppen samt företrädare för de organisationer som är inblandade (HS, SOF och SNF) är mina resultat av intresse för andra som arbetar med miljö-kommunikation och aktörssamverkan inom naturvård.

Projektets genomförande

Totalt elva lantbrukare och nio fågelskådare deltog i projektet som helhet under sommaren 2006. Lantbrukarna valdes ut av HS medan fågelskådarna kontaktades av SOF och några själva hörde av sig till projektledningen. De flesta fågelskådare deltog på ett informationsmöte i slutet av april och därefter startade inventeringarna. Varje fågelskådare kontaktade sin lantbrukare för att utforma inventeringsrutten tillsammans. Inventeringsinstruktioner till fågelskådarna fanns att läsa i en handledning.

Vid fyra tillfällen inventerades hundra hektar jordbruksmark kring varje gård med avseende på ett trettio-tal fågelarter som häckar i jordbrukslandskapet. Varje inventeringstillfälle tog cirka fem timmar. Fågelskådarna prickade in fågelförekomsten på kartor som i slutändan skulle presenteras för lantbrukarna. En tanke var också att lantbrukarna skulle få ut artkort med specifika fakta och förslag till några enkla åtgärder för att gynna respektive art. Samtliga idéer är hämtade från den brittiska föregångaren. I tabell 1 finns projektets genomförande uppställt efter vilka aktörer som deltog i vilka aktiviteter.

Tabell. 1. Aktiviteter och medverkande under projektets gång, uppställt i kronologisk ordning.

Aktör/er	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	September
Projekt- ledningen	Fågelskådare och lantbrukare tillfrågas om medverkan i projektet				Samman- ställning av inventerings resultat	Information till lantbrukare om inventerings- resultaten
Fågelskådare	Introduktions- möte för fågelskådare	Inventeringar	Inventeringar	Intervjuer	Intervjuer	Intervjuer
Lantbrukare				Intervjuer	Intervjuer	Intervjuer
Fågelskådare och lantbrukare tillsammans		Fågelskådan gör inledande besök hos sin lantbrukare.				

Förförståelse

Kvalitativ forskning kritiseras ibland för att vara subjektiv (Kvale 1997, s 257). Ingen forskning är dock opåverkad av sin forskare. Men genom att redovisa och reflektera över min förförståelse (Ödman 1994, s 81 f) blir dels jag själv medveten om vad som påverkar mitt sätt att arbeta och mitt resultat, dels kan jag ge mottagaren bakgrundsinformation som ökar möjligheten att förstå det jag har beskrivit och hur jag har tolkat mitt resultat (Ödman 1994, s 187).

Mina föreställningar och utgångspunkter

Innan jag påbörjade detta arbete saknade jag egentliga erfarenheter av lantbrukare och hade föreställningar om dem som kollektiv som var löst grundade. Mina föreställningar var bland andra att den genomsnittliga lantbrukaren har ett visst privat fågelintresse, ungefär som många människor har som bor nära naturen. De har ett fågelbord, en fågelbok och en handkikare. Ibland tittar de på de fåglar som passerar huset. De känner till fler arter än genomsnittssvensken. Det mesta av fågelkunskap och naturkunskap i allmänhet har de fått förmedlat genom sina föräldrar och de har en genuin kunskap om fågellivet just på sina gårdar och marker. Jag trodde att de är mindre uppmärksamma på fågellivet ute på åkrar och betesmarker än på fågellivet närmast bostadshuset och att de som har djur kanske är mer intresserade av ekologi och fåglar än de som inte har djur. En annan av mina föreställningar var att de som odlar ekologiskt generellt har en större insikt i ekologi, större intresse för natur och för olika arter än vad de som odlar konventionellt har. Jag tänkte också att de ekologiska lantbrukarna har fler arter och större antal fåglar på sin gård. Man odlar ekologiskt för att man vill värna om naturen och inte av ekonomiska skäl. De som inte odlar ekologiskt tänker mer på ekonomisk vinst än på naturens bästa.

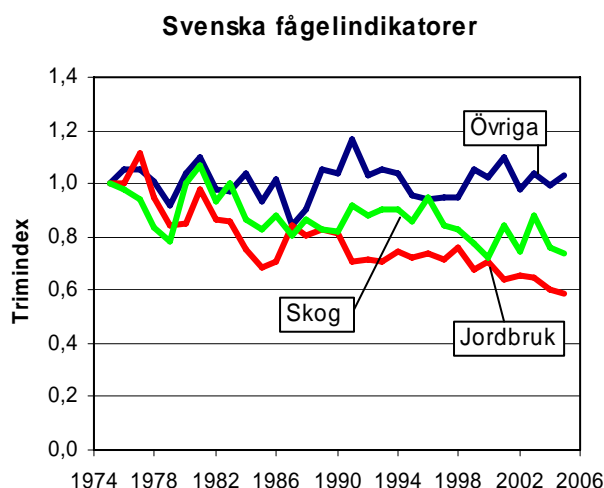
Jag trodde att det var risk att lantbrukaren skulle uppfatta fågelskådan som alltför akademisk. Dessutom förväntade jag mig att fågelskådan skulle underskatta lantbrukarens naturkunskaper. Mina föreställningar om fågelskådare var mer välgrundade, då jag har flera bekanta som är fågelskådare. Jag förväntade mig likheter mellan fågelskådare och lantbrukare på grund av att båda grupper vistas mycket utomhus i naturen. Vidare föreställde jag mig att

det kunde finnas en skillnad i utbildningsbakgrund mellan grupperna, vilket kunde påverka kommunikationen och samarbetet. Kön och ålder skulle på samma sätt kunna ha betydelse, samt om man är uppvuxen i stads- eller landsbygdsmiljö.

Fågelsituationen

Rachel Carsons klassiker *Tyst vår* (Silent Spring) från år 1963 synliggjorde för allmänheten att jordbrukslandskapets fågelpopulationer minskade kraftigt. Dock har fågelpopulationerna fortsatt att minska och för att påvisa detta skrev Krebs et al. år 1999 en artikel i *Nature* med titeln "The second Silent Spring?".

Det europeiska jordbrukslandskapets fågelfauna har missgynnats de senaste 30 åren och minskar signifikant mer än fåglar i andra habitat, med avseende på geografisk utbredning och populationsstorlek (Fuller et al. 1995; Gregory et al. 2004; Donald et al. 2006). Figur 5 visar hur jordbruksrelaterade fågelarter i Sverige minskar jämfört med andra grupper av fågelarter.

Figur 5. Jordbruksfåglarnas minskning jämfört med artgrupper på andra habitat. Trimindex är ett sätt att visa hur fågelarters populationsstorlek förändras över tid, jämfört med ett startår. De tre indikatorerna (skog, jordbruk och övriga) bygger på ett urval av fågelarter typiska för respektive habitat. Från Lindström & Svensson (2006).

Mellan år 1970-1990 uppvisade 24 av 28 undersökta jordbruksarter minskad geografisk utbredning i Storbritannien. Femton av de arton arter som uppvisat en förändrad populationsstorlek hade genomgått en minskning och sju av arterna hade minskat med mer än 50% (Fuller et al. 1995). I Storbritannien har 10 miljoner häckande individer av tio jordbruksarter försvunnit på 20 år (Krebs et al. 1999).

Wretenberg et al. (2006) visar att mellan 1976 och 2001 har 15 arter, eller 71% av det svenska jordbrukslandskapets fågelarter, minskat signifikant i populationsstorlek och den genomsnittliga minskningen bland de arter som minskat är 41%. Specialistarternas* populationer minskar mycket mer än generalistarternas (Gregory et al. 2004; Wretenberg et al. 2006). Enligt en undersökning av brittiska förhållanden minskade 13 jordbruksrelaterade specialist-

* De arter som är fullständigt beroende av jordbrukslandskapet kallas specialistarter till skillnad från generalister, sådana arter som trivs i jordbrukslandskapet men som inte utesluter andra landskapstyper. Exempel på specialister är sånglärka, storspov och tofsvipa medan kråka och grönfink är generalister.

arter med i genomsnitt 30% medan de 29 undersökta jordbruksrelaterade generalistarterna uppvisade en genomsnittlig ökning med 23% (Siriwardena et al. 1998).

Generellt utpekas intensifieringen av jordbruket som den huvudsakliga orsaken bakom fågelminskningen (Fuller et al. 1995; Benton et al. 2003; Donald et al. 2006; Wretenberg et al. 2006). Rationaliseringen inom lantbruket har lett till att mindre gårdar och olönsamma arealer inte brukas och att den mark som brukas odlas mer intensivt. Sedan 1950-talet har svenska åkrar slagits ihop till större ytor och odlingshinder har i stor omfattning tagits bort (Ihse 1995). Odlingshinder och småbiotoper är biologiskt värdefulla och attraktiva för fåglar. Eftersom intensifieringen leder till minskad heterogenitet i jordbrukslandskapet, innebär det habitatförlust för många arter (Benton et al. 2003).

Vi har numera totalt sett färre djur och dessutom färre gårdar med både odling och djurdrift (Jordbruksstatistisk årsbok 2006). Fågelminskningen handlar om att fåglarna inte kan tillgodose sina behov av föda, skydd och häckningsplatser. De konkreta åtgärder som ligger bakom intensifieringen och som påverkar fåglarna finns på hela skalan från regleringar på samhällsnivå till lantbrukarens brukning och vad som händer på själva fältet (Benton et al. 2003; Fuller et al. 1995). Newton (2004) och Fuller et al. (1995) identifierar följande komponenter i jordbruksintensifieringen som lett till minskningen av fågelpopulationerna:

- Användning av kemiska bekämpningsmedel, vilket leder till mindre fågelmat då det minskar fröbanken och ger färre insekter.
- Mer höstsådda grödor och tidigare plöjning av stubbåker samt tidigare tillväxt hos grödan.
- Intensivare brukning av gräsmarker.
- Fler djurenheter per ytenhet.
- Förenklad växtföljd.

Wretenberg et al. (2006) som har studerat svenska förhållanden kom fram till att de främsta anledningarna till fågelminskningen är intensifierat jordbruk, förlust av landskapheterogenitet och minskad jordbruksareal. Till skillnad från Fuller et al. (1995) och Newton (2004) ser Wretenberg et al. (2006) inget tydligt samband mellan användning av kemiska bekämpningsmedel och minskade fågelpopulationer. Wretenberg et al. (2006) har undersökt hur försäljningen av kemiska bekämpningsmedel har förändrats med avseende på mängd aktiv substans och de finner att den har minskat samtidigt som fågelpopulationerna har minskat. De diskuterar inte kring hur andra aspekter av bekämpningsmedelsanvändningen kan ha påverkat fåglarna, som att bekämpningsmedlen har blivit effektivare och därför används i lägre dos.

Söderlund (2005) har undersökt jordbrukslandskapets fågelfauna i Uppland och Västmanland och visar att jordbruksarterna gynnas av betesmark, ängsmark, ohävdad gräsmark och djurhållning, vilket överensstämmer med övriga studier jag har tagit del av som gäller Sverige i stort liksom de som gjorts i Storbritannien. Söderlunds resultat tyder också på att landskapets heterogenitet är en viktig faktor för fåglarna. En annan studie som är genomförd i Mälardalen har antytt att den ökande andelen höstsådda grödor har del i minskningen av flera jordbruksrelaterade fågelarter (Sandkvist 2004). Höstsådd har inte ökat nämnvärt i Sverige, men vårgroddor har minskat (Wretenberg 2006).

Det har också resonerats kring vilka orsaker utanför själva lantbruket som kan bidra till fåglarnas minskade abundans. Exempel på sådana faktorer är förändringar i väder/klimat, sjukdomseffekter och ökad predation (Fuller et al. 1995).

Metod

Jag har valt att använda mig av kvalitativa metoder för att det bäst passade forskningsfrågornas karaktär. Genom kvalitativa metoder kan jag få kunskap om individers tankar, attityder och bakomliggande resonemang (Strauss & Corbin 1990). Kvalitativa metoder kan fånga upp sådant som inte är mätbart med kvantitativa metoder. I en kvalitativ intervju-situation får respondenten* berätta själv med egna ord och forskaren får en större möjlighet att förstå respondentens perspektiv.

Urval av lantbrukare och fågelskådare

En handläggare på HS valde ut elva lantbrukare som han kände till sedan tidigare och som skulle kunna vara intresserade av att delta i projektet. Därefter bjöd en projektanställd på SOF in knappt tio fågelskådare till att medverka. Fågelskådarna fick välja vilka gårdar de ville inventera. De flesta inventerade en gård och några tog sig an två gårdar medan ett par var två om att inventera en gård tillsammans. Jag hade denna lista att utgå ifrån när jag gjorde mitt urval. Inledningsvis utgick jag från de gårdar som var lokaliserade så att jag kunde ta mig dit med kollektivtrafik eller cykel. Bland dessa för mig praktiskt sett tillgängliga gårdar försökte jag att få spridning med avseende på gårdsstorlek, konventionellt eller ekologiskt bruknings-sätt samt med eller utan djur (se tabell 3). Dessutom försökte jag få med en spridning vad gäller fågelskådarnas ålder, kön och tidigare erfarenheter. Tabell 2 visar samtliga medverkande i min studie.

Tabell 2. Fågelskådarna och lantbrukarnas kön, ålder och inriktning.

Kod**	Deltagarkategori	Inriktning	Ålder och kön
1	Fågelskådare	Amatör	Medelålders man
2	Fågelskådare	Professionell	Ung kvinna
3	Fågelskådare	Amatör	Ung man
4	Fågelskådare	Professionell	Man i äldre medelåldern
5	Fågelskådare	Professionell	Man i yngre medelåldern
6	Lantbrukare	Heltid på gården + bisysslor	Medelålders man
7	Lantbrukare	Heltid på gården inkl serviceverksamhet	Medelålders man
8	Lantbrukare	Deltid på gården + annat heltidsarbete	Man i yngre medelåldern
9	Hustru till 8		Kvinna i yngre medelåldern
10	Lantbrukare	Heltid på gården	Man i äldre medelåldern
11	Hustru till 10		Kvinna i äldre medelåldern
12	Hustru till 6		Medelålders kvinna

** De personer som deltagit i min studie har anonymiserats och istället fått en kod, så att uppgifter och citat ändå kan spåras till källan.

I kvalitativa studier prioriteras kvalitet framför kvantitet (Kvale 1997, s 98-99). För min del innebar det att jag eftersträfvade att studera ett litet antal objekt djupgående hellre än att arbeta med många objekt, då det senare skulle ha inneburit att jag bara hunnit med att göra en ytlig analys. Jag bedömde att knappt hälften av projektdeltagarna var ett lämpligt antal för att det skulle passa mina tidsramar och för att det antalet skulle vara tillräckligt för att få en bra uppfattning om deltagarna med avseende på aktuella frågeställningar. Därför valde jag ut fyra

* Respondenten är den person som blir intervjuad.

av de tio gårdarna, vilket innebar att jag fick fyra lantbrukare och fem fågelskådare (tre enskilda och ett par) att följa.

Tabell.3. Lantbrukarna som deltog i min studie.

Kod	Landskapstyp	Relativ gårdsstorlek	Djurdrift	Övrigt om driften
6	Mellanbygd	Liten gård + arrende	Tackor och stutar	KRAV-certifierad
7	Mellanbygd, slätt	Mycket skog Stor gård	Fårbesättning	Delvis KRAV-certifierad
8	Slätt	Mycket skog Stor gård	Häst	Svenskt Sigill
10	Slätt- och skogsskiften	Liten gård + arrende Lite skog	Amkor/köttdjur	Delvis KRAV-certifierad

Tid och plats för intervjuerna

På ett informationsmöte om projektet fick jag den första kontakten med fågelskådarna. Jag följde med fågelskådarna när de inledningsvis åkte ut till sina respektive gårdar för att träffa lantbrukaren och komma överens om lämplig inventeringsrutt. Under försommaren följde jag med varje fågelskådare på en inventeringsmorgon. Då fick jag uppleva hur inventeringen gick till i praktiken och se mer av de olika gårdarna och deras omgivning. Genom att studera fågelskådarnas inventeringsarbete erfor jag vilka saker som fungerade bra eller dåligt och jag fick tillfälle att höra hur fågelskådarna tänkte. I slutet av sommaren, efter att inventeringsarbetet var avslutat, intervjuade jag både lantbrukare och fågelskådare, sammanlagt nio personer. Stundom deltog även lantbrukarens hustru.

Oftast intervjuade jag fågelskådarna innan jag intervjuade respektive lantbrukare. Jag har träffat fågelskådarna vid fler tillfällen och under längre tid än vad jag träffat lantbrukarna. Detta kan ha bidragit till att jag har påverkats mer av fågelskådarna än av lantbrukarna. Dessutom hade jag redan innan arbetets början lättare för att identifiera mig med fågelskådarna än med lantbrukarna. Mina förutsättningar är bättre för att förstå fågelskådarnas utsagor korrekt. Av dessa orsaker finns det skäl att tro att jag kan ha givit lantbrukarna för litet utrymme i min studie. Å andra sidan har jag ansträngt mig i högre grad för att verkligen vara öppen när jag lyssnat på och tolkat lantbrukarna.

Jag föreslog platser men respondenten fick avgöra var vi skulle ses. För att respondenten skulle känna sig så bekväm som möjligt föreslog jag dennes hem eller arbetsplats och försökte vara lyhörd för om detta av någon anledning inte uppfattades som lämpligt. På grund av att intervjuerna hölls i semester- och skördetider varierade tidpunkten för genomförandet ungefär två månader, vilket i sammanhanget kan vara en rätt lång tid. Dock har jag inte märkt av att de tidigare intervjuerna varit mer innehållsrika eller att de respondenter jag intervjuade på slutet hade mindre att säga eller hade svårt att minnas sina erfarenheter från projektet.

Etik och konfidentialitet

Namn och identitet på samtliga personer som medverkat i detta projekt är utbytta mot sifferkoder. De medverkande har lovats konfidentialitet i samband med att de ställt upp på intervjuer och lämnat medgivande till att bli inspelade på band.

Intervjuteknik och val av frågor

Under intervjuerna har jag eftersträvat att ställa öppna frågor (Häger 2001, s 61). För att komplettera respondenternas svar har jag gjort frågorna smalare eller mer konkreta och ställt uppföljande frågor. I efterhand har jag märkt att jag i hög omfattning ställt indirekta eller hypotetiska frågor. Det var i regel för att uppmuntra respondentens inlevelse och få fram svar som speglar attityder som kanske inte kommer fram genom direkta frågor. Exempelvis när jag frågade om vad för slags natur som de uppskattade mest, fick jag ofta till svar något i stil med att all natur är väl lika fin. Det var ett svar jag inte kunde nöja mig med, utan då ville jag få respondenten att tänka efter. Därför kunde jag gå vidare och fråga: Är det någon särskild plats som du uppskattar i naturen? Då kunde jag få till svar att det var stora berg i något land långt borta. Men jag var främst intresserad av hur de såg på naturen i sina omgivningar och frågade kanske därför: Om du tar med dig kaffet ut någon fin dag, var sätter du dig då? Det var alltså en hypotetisk fråga, och svaren som jag fick påminner om att svaren på hypotetiska frågor ibland ligger långt från verkligheten (Trost 2005, s 79). Man svarar vad man skulle ha gjort om något var på ett visst sätt. Men jag tror ändå att de indirekta frågor som jag ställt har varit tillräckligt nära verkligheten för att säga något om respondentens attityd eller tankar kring något. Eftersom det i första hand var tankarna och inte handlingarna som jag varit ute efter så är det helt i sin ordning.

Vid flera tillfällen hände det att jag råkade ställa alldeles för långa frågor, så att respondenten blev förvirrad och jag fick ställa om min fråga på ett tydligt och kortfattat sätt. Det visar att respondenten hade förtroende för mig och att vår kommunikation fungerade, eftersom vi kom tillrätta och undvek misstag även de gånger jag var otydlig eller svårbegriplig. Respondenterna var samtliga angelägna om att svara på mina frågor och se till att vi förstod varandra. De medverkade till förståelsen lika mycket som jag gjorde.

Ett misstag jag gjorde flera gånger var att ställa två frågor samtidigt. Mer eller mindre omedvetet tänkte jag att det underlättade för respondenten att förstå min intention med frågan om jag ställde den på två liknande sätt samtidigt. Till exempel är "vad har du för förhållande till natur" och "vad är naturen för dig" två olika frågor, men jag tror inte jag skulle ha fått två olika svar på dem om jag ställt dem så att respondenten fått besvara varje för sig. Med växande erfarenhet försökte jag aktivt att undvika att ställa två frågor i följd och ersatte den första frågan istället med några korta inledande ord om vad jag alldeles strax skulle fråga om.

Grunden för intervjuerna har varit mina frågeguider (Kvale 1997, s 121 f). I frågeguiderna (se bilaga 1 och 2) har jag formulerat öppna frågor av inledande karaktär. Under intervjuerna har jag börjat utfrågningen inom varje ämnesområde med sådana inledande frågor och sedan följt upp med alla slags frågor för att få fler detaljer, konkreta exempel, utreda djupare, strukturera svaret eller kontrollera att vi uppfattat varandra rätt. Jag har använt separata frågeguider för fågelskådare respektive lantbrukare. Dock har ämnesområdena varit desamma. Jag har reviderat frågeguiderna efterhand.

Transkription och citat

Jag har ordagrant transkriberat intervjuerna så gott det har gått att uttyda från inspelningarna. På varje inspelning finns det delar som är svåra att uppfatta, men min bedömning är att jag huvudsakligen tolkat rätt. Jag har transkriberat noggrant (med avseende på pauser, betoningar,

skratt och suckar), men inte haft möjlighet att analysera intervjuerna lika detaljerat. Dock har vissa sådana detaljer fått vara kvar i citaten, se tabell 4.

Tabell 4. Ickeverbale information som finns med i transkript och citat.

Innebörd	Markering
Starka betoningar	<i>Kursiv stil</i>
Skratt, suckar	Utskrivet inom parentes, (skratt) eller (suck)
Utelämnad mening	---
Pauser	(...), (paus) eller (tyst), beroende på pausens längd

När jag har skrivit ut citat i uppsatsen har jag tagit bort sådant som jag uppfattat som oväsentligheter och upprepningar för att öka läsbarheten. Det allra mesta av pauser, skratt och liknande har jag tagit bort från citaten, förutom då det ökar förståelsen av utsagan. Jag har i högsta grad undvikit att förvanska respondentens budskap, men är också medveten om att deras utsagor är tolkade av mig och bearbetade utan respondentens medverkan.

Utvalda citat finns med för att illustrera texten. Citat som är indragna och står för sig själv är inte nödvändiga att läsa för att förstå sammanhanget. En siffra inom parentes hänvisar till respondentens kod enligt tabell 2.

Kategorisering

Efter att ha transkriberat samtliga intervjuer har jag upprättat kategorier som kort beskriver vad kärnan i olika utsagor är. Metoden (meningskategorisering) finns beskriven av Kvale (1997, s 178). De kategorier jag har formulerat har antingen varit väsentliga för att jag skall kunna hitta utsagor som är relevanta för mina forskningsfrågor, eller för att det har varit utsagor som känts viktiga för respondenten eller för att det har varit utsagor som återkommit i flera av intervjuerna. Totalt blev det 45 sådana kategorier för lantbrukarna och 43 kategorier för fågelskådarna. Många av kategorierna var lika för de båda grupperna. Därefter samlade jag ihop innehållsmässigt närbesläktade kategorier till större ämnesrubriker. Varje liten kategori fick ett nummer och varje respondent en egen kod, se tabell 2 ovan. Genom att koda varje utsaga med kategoritillhörighet och respondentnummer fick varje utsaga en egen sifferkombination som jag sedan har använt för att sortera utsagorna för att genomföra ett strukturerat analysarbete. En utsaga kan hamna i flera kategorier.

Analys

Jag har samlat alla utsagor som hör till samma ämnesrubrik. Därefter har jag gått igenom utsagorna kategori för kategori. Jag har plockat ut nyckelord ur utsagorna för att sedan sammanfatta vad de båda respondentgrupperna sagt. Under detta arbete har jag eftersträvat att endast ta med sådana uppgifter som kan leda mig till svar på mina centrala frågeställningar. Min ambition har varit att väva samman teori och empiri, fågelskådares och lantbrukares erfarenheter så att texten som uppstår skall vara lätt för läsaren att ta till sig. Jag har undvikit att skildra de olika respondentgruppernas utsagor separat, med målsättningen att väva samman samtliga personers erfarenheter till en helhet – en större, samlad, gemensam kunskap.

Landskapsrelationsmodell

Jag har använt mig av Gerhard Gustafssons (1993) modell som förklarar individens relation till landskapet och överfört den på relation till natur generellt och fåglar i synnerhet. Gustafsson (1993) analyserar individens förhållande till landskapet ur en spatial och temporal dimension. Den temporal dimensionen avser exponeringstid; hur länge individen har exponerats för landskapet. Den spatiala dimensionen kallar han landskapsprojektion; individens avstånd till landskapet eller närvaro i landskapet. En tredje, strukturell, dimension beskriver hur landskapets strukturer förstås av individen. Landskapets betydelse för en individ bestäms bland annat av:

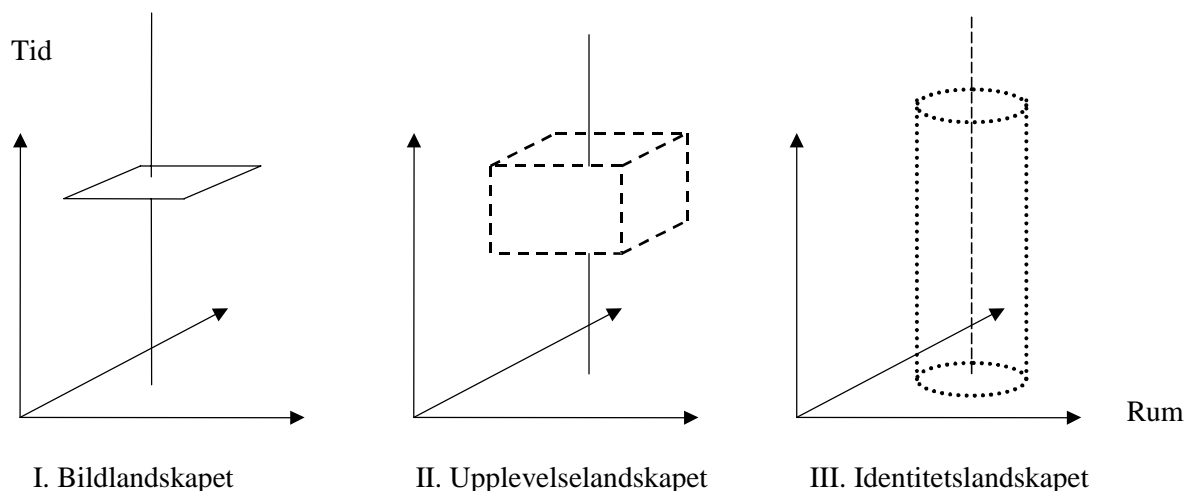
1. Den bakgrundspåverkan som finns på en individ i relation till en viss plats under en viss tid.
2. Individens funktion.
3. Hur individens perception av landskapet går till.

Gustafsson beskriver tre olika slags relationer mellan individ och landskap som en hypotes för vad landskapet kan ha för betydelse för en människa (se figur 2).

*Bildlandskapet**: Landskapet är distinkt avgränsat i tid och rum. Individen har fokus på ett specifikt landskap under en specifik tidpunkt. Individen är en observatör.

*Upplevelselandskapet**: Landskapet är inte rumsligt avgränsat och individen befinner sig mitt i rum och tid. Individen har fokus på ett specifikt landskap under en kort tid.

*Identitetslandskapet**: Individen har fokus på ett specifikt landskap under en längre tidsperiod. Tid och rum har sammansmält till en kontext. Detta landskap rymmer mer än vad som enkelt kan avbildas.

Figur 2. Landskapets betydelser för människan. Efter Gustafsson (1993).

Övergången mellan de tre stadierna (betydelsenivåer) sker via intryck genom olika slags perception. I det första stadiet dominerar de visuella intrycken, i det andra kommer intryck från alla sinnen och i det tredje är betydelsen av minnen dominerande över sinnesupplevelserna. I praktiken exkluderar de olika stadierna inte varandra. Min avsikt är att använda Gustafssons modell av relationen mellan individ och landskap för att förstå de olika relationerna mellan individ och natur som förekommer i min studie (fig 3). Mitt antagande har varit att skillnader och likheter mellan upplevelselandskapet och identitetslandskapet är av

* Egen översättning från eng. Pictorial landscape, Perception landscape och Identification landscape.

stor betydelse för hur kommunikation och samarbete fungerar mellan de två grupperna. Den betydelse som landskapet och naturen har för en individ påverkar individens tankar, känslor och handlingar i landskapet. I vilken grad fågelskådarna och lantbrukarna ser och är medvetna om den andra gruppens landskapsrelation är också av betydelse för samarbetet mellan grupperna.

Figur 3. Sånglärkan, en minskande fågelart, lägger sina små ägg så att de är mycket svåra att upptäcka bland växtligheten på fältet, något som kräver hänsyn av olika slag. Den relation som en människa har till fåglarna på ett fält kan beskrivas med hjälp av Gustafssons modell för landskapsrelation.

Resultat och analys

Projektets genomförande och resultat med avseende på lärande, samverkan och delaktighet

Hur bygger man ett samarbete/samverkan mellan fågelskådare och lantbrukare, två grupper med delvis olika bakgrund, erfarenhet och kunskap? Jag utgår från att de också har en hel del gemensamt. "Samverkan mellan aktörer handlar om att gemensamt lära, fatta beslut och handla", skriver Hallgren & Ljung (2005, s 85). Grunden för samverkan är kommunikation. Ordet kommunicera härstammar från latinets "communicare" som betyder att "göra gemensam" (Nationalencyklopedin 1993). Hallgren & Ljung betonar att kommunikation är något som sker som ett utbyte mellan människor och inte något som en människa gör med en annan. Samarbetets framgång påverkas av hur aktörernas motivation ser ut för att delta i processen och vilken delaktighet de upplever. Jag tror att aktörernas syn på kunskap och lärande påverkar deras öppenhet och motivation för samverkan. En ödmjukhet krävs hos aktörerna för att de skall vilja lyssna på varandra och försöka förstå varandras perspektiv. Genom att olika aktörer har olika sätt att se på ett problemkomplex finns det en potential för att lära sig av varandra (Hallgren & Ljung 2005).

Lärande

Att lära sig fågelskådning och att lära sig lantbruk har gemensamt att kunskapsinhämtningen till största del måste ske utomhus och genom praktisk erfarenhet, i optimala fall med en mer erfaren person som lärare. Både fågelskådare och lantbrukare vittnar om detta sätt att tillägna sig ny kunskap. Att vara "självlärd" är ett begrepp som passar in på många av dem. De söker kunskap aktivt inom sitt fackområde. En fågelskådare säger att det är bra att få möjlighet att själv få prova sig fram när man skall lära sig något nytt och en lantbrukare poängterar att han lär sig nya saker genom problemlösning. Båda grupper tycker att det är lättare att förstå ett komplext förhållande/problem genom egen praktisk erfarenhet än genom teori.

"Går man i skolan och dom står o predikar om när det blir såhär ska du göra, så, då fastnar det inte. Men när jag står och har problemet framför mig, o får svar på't då *lä*r man sig ju på ett annat sätt." (8)

När det gäller förhållandet mellan människan och naturen berättar en fågelskådare om en forskningsinriktning, ekologisk psykologi, som tar upp hur miljön format människan kognitivt och hur det påverkar människors beteenden och förhållande till naturen. Många miljöproblem är svåra för människor att ta till sig för att de är långt bort i både tid och avstånd. Han förklarar också att människor har svårt att intuitivt uppfatta miljöproblem för att vi bara kan tänka linjärt, medan naturens skeenden ingår i ett "kausalt nätverk", där en händelse kan sätta igång flera andra händelser som leder till oöverskådliga effekter. Med den bakgrunden framstår detta naturvårdsprojekt som idealiskt utformat eftersom det är konkret och sker på lokal nivå. För att lantbrukare och fågelskådare skall få se den positiva förändringen krävs dock någon form av återkoppling.

En av lantbrukarna har en särsilt genomtänkt inställning till lärande. Han tar en "mikropaus" varje dag då han kliver ur traktorn där han är och bestämmer sig för att slumpmässigt gå ett antal steg i en viss riktning. På så sätt får han regelbundet se nya platser på sin gård och studera stort och smått som han träffar på där. Han hittar en spännande sten ena dagen, en

okänd växt andra dagen och en gammal plåtburk den tredje. Under sina små promenader väcks tankar som han inte skulle ha fått om han suttit kvar i traktorn, säger han. Detta är ett sätt för honom att hitta stimulans i vardagen och se fascination i det lilla. Han får inspiration på detta sätt och hittar sin kreativitet, idéer och möjligheter genom att ta några steg ut i det okända. Dessa mikropauser blir ett sätt att träna sig i att ta in ny information. Han funderar mycket i dessa termer och försöker vara öppen och mottaglig när det gäller nya råd.

”Så att man åtminstone *tar in*’et. Hur man *bearbetar* sen, är en annan fråga. Men att många har ju svårt med att *ens ta in* nya saker. Men det tycker jag är stimulerande helt enkelt.” (7)

Uppmärksamhet

Att uppfatta mångfalden av arter bygger på att man börjar ägna sin uppmärksamhet åt dem, menar flera av* lantbrukarna. En lantbrukare säger att eftersom man inte känner till alla arter så känner man inte heller till om man har missat att ta hänsyn till någon art. Ju mer man sysslar med en sak, desto fler detaljer och nyanser finner man. Så är det för fågelskådarna som tränar sig i att upptäcka detaljer för att bättre känna igen arterna och så är det också för lantbrukarna som ser subtila skiftningar hos mark och gröda. Man lägger märke till det som man har i sin sökbild. Både lantbrukare och fågelskådare säger att de genom att medverka i detta projekt har fått möjligheter att lära sig att se saker som de inte skulle ha upptäckt annars. De har delat lite av sin kunskap med varandra, sett gamla saker ur nya perspektiv och därigenom berikats. Hur stort detta kunskapsutbyte har varit går inte att säga, men utbytet blir liksom samverkanspotentialen större ju tydligare det finns med som ett mål i projektplanen.

För att kunna ta in ny information krävs att man har sin uppmärksamhet fokuserad och riktad mot kunskapsobjektet. Både fågelskådare och lantbrukare delger exempel på hur de själva börjat intressera sig för någonting nytt först efter att någon annan gjort dem uppmärksamma på detta nya. Uppmärksamheten är grund för att väcka ett intresse, som i sin tur kan leda till kunskap och ökat engagemang.

Kunskap

I detta projekt finns det en skillnad mellan fågelskådarna och lantbrukarna vad gäller utbildningsbakgrund. Lantbrukarna har som längst gymnasieutbildning och någon kortare lantbruksutbildning medan samtliga fågelskådare på olika sätt har akademisk bakgrund. En likhet är att båda grupperna ständigt skaffar sig ny och fördjupad kunskap om naturen på olika sätt. Genom att iaktta olika skeden och organismer får de ökad förståelse för naturen. Dock har de sina olika glasögon som färgar deras upplevelser olika.

* Utan att kvantifiera vill jag ändå ha möjlighet att förstärka de tendenser jag har iakttagit genom att, när det är aktuellt, använda ord som betecknar fler än en person. Med ”flera” menar jag fler än en och färre än alla. I samma betydelse använder jag ”några.” Andra begrepp jag använder synonymt är ”de flesta” och ”nästan alla”. Syftet är att uppnå språklig variation. Observera att jag med exempelvis ”alla lantbrukarna säger” inte gör anspråk på att avse samtliga existerande lantbrukare, utan endast samtliga av de lantbrukare som deltagit i min studie.

Samverkan

Lantbrukarna är vana vid att samarbeta med andra lantbrukare. Flera av dem har varit med i naturvårdsrelaterade samarbetsprojekt. De har erfarenheter från flera olika naturvårdssammanhang som har misslyckats i sin ansats att skapa delaktighet och samverkan. Det beror i regel på att de som ansvarat för dessa projekt inte arbetat tillräckligt med att inkludera olika aktörer med olika synvinklar för att gemensamt få en helhetssyn, en överblick över situationen. En lantbrukare beskriver att han känt sig förbigången under ett möte med både naturvårds-, odlings- och jaktrådgivare som syftade till en helhetssyn på landskapet.

”Men då vart det en besvikelse. Nä, då stod var och en pratade om sin lilla nisch. Sen brydde man sig inte överhuvudtaget om att jag som brukare då, jag har ju då dom olika delarna, att lyssna på och ta hänsyn till, va.” (7)

”Det är synd att det inte fanns en sån här tvärfunktion då att alla hjälps åt.--- Att få en samsyn, ett samförstånd, att få det o öka, så man inte bara sitter i varsitt bo o skriker liksom.” (7)

Flera fågelskådare har erfarenheter från naturvårdsprojekt som ”stött på patrull” och dragit ut på tiden för att viktiga aktörsgrupper inte känt sig delaktiga. ”Det har ju hänt att markägare helt enkelt bara har dragit ut och avverkat massa ihåliga träd på grund av att dom har blivit så rasande, alltså förbannade på sättet myndigheterna uppfört sig.” En annan fågelskådare berättar om att det är viktigt *hur* man kommunicerar med markägarna och att myndigheter ofta gör detta på fel sätt.

”Man märker att dom pratar förbi varandra liksom, och att dom saknar öppenhet i naturvården. Dom måste va väldigt tydlig med *att* man är ute på gårdar och inte bara komma med dethär brevet liksom. Det gäller att tala om innan att man är ute och kikar på naturvården. Och då kan man antagligen få med sig lantbrukarn, markägarna på besöken och kanske dom får motivering [motivation], eller tala om vad det är för fint ute i fält och då har man ju engagemanget direkt!” (5)

Lantbrukarna önskar mer av aktörssamverkan i naturvårdsarbetet. Samtliga lantbrukare ger inte uttryck för denna uppfattning om samverkan i lika hög grad, men det finns generellt en önskan om att myndigheter och rådgivare skall bli bättre på att se ett område ur helhetsperspektiv så att man undviker att olika råd och olika naturvårdsåtgärder kolliderar. Det behövs helt enkelt någon form av samordning. Fågelskådarna har liknande insikter och menar att naturvård är mer komplext än de flesta tror och att naturvård i jordbrukslandskapet kräver lantbrukarnas medverkan, då dessa är de enda som kan utföra själva åtgärderna.

Delaktighet

Flera av lantbrukarna efterfrågar bättre återkoppling och utvärdering i samband med att man utfört naturvårdsåtgärder. Lantbrukarna vill även ha möjligheter att diskutera sina egna idéer om hur de vill arbeta med naturvård. De vill erbjudas möjlighet att vara delaktiga utöver att bara vara ”uppgiftslämnare”. En lantbrukare berättar att det ofta handlar om att göra kompromisser mellan naturvård och ”funktion” i lantbruket. Det viktiga är då att lantbrukaren skall vara delaktig och komma fram till kompromissen. En lantbrukare förknippar delaktighet och deltagande med möjlighet att bidra.

”Jag skulle gott kunna tänka mig att, ja, för att få förståelse ömsesidigt, att ägna mera tid åt det. Som för min del, att få delta, exempelvis i hans inventeringar. Det skulle jag kunna tänka mig, för att göra sånär projekt starkare.” (7)

De flesta av lantbrukarna är intresserade av att utveckla sina metoder och prova nya saker, men det måste ske på deras egna villkor. Frivillighet är en nyckel för att skapa delaktighet och samverkan, säger en fågelskådare. Det verkar finnas olika grad av frivillighet inom ramen för detta projekt. En fågelskådare menar att lantbrukarens frivillighet består i att åtgärdsförslagen inte är av tvingande karaktär, men att det är ett ännu starkare mått av frivillighet när en lantbrukare själv tar kontakt med projektgruppen för att han har en önskan om att medverka.

För att skapa delaktighet, tror fågelskådarna, är viktigt att man aktivt ”involverar” lantbrukaren. Det är nödvändigt att lantbrukaren är positivt inställd till projektet som helhet och till att samverka med fågelskådaren. Helst skall det vara ”roligt” för lantbrukarna att vara med i inventeringsprojektet. Fågelskådarna är överens om att lantbrukaren måste känna sig delaktig för att projektet skall nå framgång. Kartan över gården, som är något mycket välbekant för lantbrukaren, har under mötena mellan fågelskådare och lantbrukare haft en central roll och sannolikt bidragit till lantbrukarnas upplevelse av delaktighet. En fågelskådare säger att för att involvera lantbrukaren måste man börja med information och betonar att inställningen till lantbrukaren avgör vilket slutresultatet blir.

”Att han får den uppfattningen att han kan göra en skillnad. Att han har valet osså att, här är det ingen som kommer och bestämmer, utan det är min mark och jag får bestämma här och de kommer med förslag. Hade nån kommit och sagt att du måste göra detta, då hade de nog vägrat. Eller så gör de det för att de måste, men det kanske inte blir så bra i slutändan.” (2)

I detta projekt har fågelskådarna varit mer delaktiga än lantbrukarna. Fågelskådarna vet inte riktigt vad de själva konkret kan göra för att lantbrukarna skall känna delaktighet. De försöker att vara ödmjuka, men saknar verktyg för hur de skall kunna inkludera lantbrukarna. Någon säger att det är viktigt att saker sker på lantbrukarens egna villkor. Av respondenternas skildringar sluter jag mig till att det många gånger råder brist på samverkan inom naturvården. De har inte förut träffat på projekt som har varit specifikt inriktade mot att skapa delaktighet hos markägarna. En annan fågelskådare sätter sig in i lantbrukarens perspektiv. Hur skall lantbrukaren kunna känna delaktighet och hur skall man ta emot en sådan här fågelinventering som lantbrukare, är frågor han ställer sig.

”Det är ett viktigt första steg att man har en arbetsform som passar båda och att jordbrukarna blir en *del* i inventeringen. Det måste se märkligt ut för en jordbrukare som sitter på sin gård, kanske i förti år och så kommer det ut folk med fackkunskap, inventerar och säger, här har du de o de o de, och sen åker därifrån. Hur ska man ta emot det som lantbrukare? Det blir ju svårt naturligtvis. Antingen förhåller man sig till det: å vad spännande, o jag ska va förevigt tacksam att dom gjorde det här. Och så ingenting mer. Men det vore väl bättre att man fick komma ut med en möjlighet o prata och verkligen investera sin tid i det, tillsammans. Det handlar ju om att återföra lantbruket och bonden och deras intresse till dethär, om vad som är bra för förvalterskapet av jorden.” (1)

Att träffa andra människor som arbetar i samma riktning som en själv kan vara motiverande och ge inspiration att arbeta vidare. Engagemang smittar, enligt fågelskådarna, och sprider sig även till lantbrukarna. På samma sätt leder en lantbrukares engagemang i ett försöksprojekt ofta till att fler lantbrukare intresserar sig för att prova och ta till sig innovationen.

”Hellre får man köra med motivering, och liksom *engagera* folk, att gör du såhär så då gynnas dom och dom arterna, och den miljön är jättespännande! --- *Motivera* dom o beundra dom att

dom har gjort sådär i hundra år, det är därför det är så fint. --- Det gäller ju då att lyfta fram *nyttan* med inventeringen, att man använder bonden o får då bättre verktyg att göra åtgärder. Som fågelskådare vill vi säkert se att det blir nån åtgärd gjord, efter inventeringen. Ska man få fågelskådare engagerade på en längre sikt, så måste man kunna visa att det händer nånting på gårdarna också.” (5)

Uppfattningar och erfarenheter kring natur

Naturintresse och förhållande till natur

När jag frågar vilken sorts natur som de tycker mest om nämner både fågelskådare och lantbrukare dels den närnatur som finns på kort avstånd från hemmet, dels storslagen natur som de kommit i kontakt med på semesterresor i Sverige och utomlands. Det verkar som att det för både lantbrukarna och fågelskådarna är viktigare att naturen finns nära än att den är storartad/magnifik. Naturen ingår i vardagen för lantbrukarna men jämfört med fågelskådarna verkar de inte ha lika tydliga definitioner av vad som är natur och vad som inte är natur. De har nog ganska klart för sig vad de ser som jordbruk och skogsbruk, medan övrig natur är något som de inte tänker lika mycket på. Lantbrukarna berättar olika om naturtyper och landskap beroende på om jag ber dem berätta om vilken sorts natur som de tycker allra bäst om eller om jag ber dem berätta om platser i sin omgivning där de gärna skulle ta en kaffepaus. På den första frågan får jag svar som handlar om de vida slätterna i USA, Östergötland och Västergötland, men även om att vandra i storslagna norska och svenska fjäll. Flera lantbrukare säger att all natur har sin tjusning, men att de trivs bäst med Uppsalaslätten. Av omgivningarna nära gården uppskattar de mest ställen med lite utsikt. De talar ofta om ”backe” eller ”backar”. Andra landskapsord de använder är ”böljande”, ”vyer” och ”kuliss”. Men för några av dem tycks det fungera lika bra att ta kaffet i traktorn utan att stiga ur. Det blir inte av att gå till de fina ställena, säger de.

Landskapet är något som både fågelskådare och lantbrukare kopplar ihop med natur. Respondenterna tycks använda begreppen landskapstyp och naturtyp synonymt. Fågelskådarna berättar om såväl skogslandskap och fjälllandskap som åkerlandskap. Sjöar och fjäll är något som i hög grad förhöjer naturupplevelsen. För fågelskådarna är Uppsalasjön^{*} ett uppskattat landskapselement. Fågelskådarna beskriver landskapet som den miljö som ger förutsättningar för de mer detaljinriktade upplevelserna av företrädelsevis fåglar. Lantbrukarna talar inte alls om Uppsalasjön eller något annat närliggande vattendrag när de skildrar sin närnatur eller sin favoritnatur, trots att samtliga lantbrukare har ett betydelsefullt eller större vattendrag inom några kilometer från gården. Lantbrukarna nämner, som exempel, Uppsalasjön endast i fråga om naturhänsyn och om problem med stora fågelflockar.

Årstidernas växlingar är centralt för både lantbrukare och fågelskådare. Lantbrukarnas vardag och arbete präglas helt av årstid och de menar att alla årstider har sin tjusning. Deras känsla för naturen kommer sig delvis av att de har jobbat i skogen. ”Skogen, den är ännu mer... stimulerande, eller möjligheternas jobb på nåt sätt, va. För där skapar man oerhört mycket.” (7) Arbetet på gården innebär också att de får en vardaglig närhet till djur, både tama och vilda. Dagligen ser lantbrukarna fåglar och menar att de anstränger sig för att ta sådana hänsyn som fåglarna erfordrar. Andra djur har lantbrukarna inte samma intresse för att vårda. Vildsvin är exempel på djur betraktas som skadegörare för att de förekommer i stort antal och ställer till stor skada på skog och åkermark. Lantbrukarna lägger också märke till insekter som

^{*} Uppsalasjön är ett fingerat namn för en välbesökt fågelsjö i Mälardalen.

nyckelpigor och fjärilar. Flera av lantbrukarna ägnar sig åt jakt, något som också medfört kunskaper om djur och naturvård. Men det finns även de som helt saknar jaktintresse.

Lantbrukarna berättar ofta om sitt naturintresse med begränsningar. Jag tycker om natur, *men...eller fast...* De verkar inte räkna bruket av jord och skog till naturintresse. Fågelskådarna förklarar sitt naturintresse med upplevelser under barndom och uppväxt. Detta är något som lantbrukarna inte pratar något om. Fågelskådarna nämner självmant fler olika organismgrupper när de pratar om sitt naturintresse än vad lantbrukarna gör. Lantbrukarna utgår i första hand från däggdjur, även om de även ofta kommer in på fåglar. När fågelskådarna tänker på natur associerar de ofta direkt till sitt fågelintresse och därefter nämner de andra djur (däggdjur och insekter), växter, lavar och mossor.

Naturen ger inspiration och särskilt fågelskådarna berättar målande och skildrar visuella intryck. Fågelsång kompletterar bilden.

”Ja, *fjällmiljön* är ju väldigt fascinerande, även om jag inte har varit så mycke där, så är ju det oerhört fint. Även om det inte är tätt med fågel så är *fjällmiljön* väldigt vacker, alltså. Det kan man ju inte säga annat än... Det är ändå det vackraste jag vet, alltså. Med...snötäckt fjäll, och så har vi videregion, och så en fjällbäck med blåhake. Och lappsparvar på...ja, på hedarna. Och snösparv uppe på...högst upp och så där va. Och kärrsnäppor och ljunpipare som ödsligt låter höra sitt läte på domhär ljunghedarna. Det är ju oerhört fascinerande.” (4)

Ord som är kopplade till naturupplevelser hos fågelskådarna är i regel lite starkare/kraftfullare än de ord som lantbrukarna använder. Detta kan ha sin grund i att lantbrukares naturskildringar är av vardagligare karaktär och att de inte har lika stor vana i att beskriva detta som de ser som självklarheter. Både fågelskådare och lantbrukare nämner naturens stressbefriande funktion för människor. Naturen som rekreation och fritidssysselsättning betonas mer av fågelskådarna än av lantbrukarna. En lantbrukare uttalar att han på sin fritid snarare borde söka sig bort från naturen för att få variation eftersom han alltid annars vistas i naturen. Naturen är inte tillrättalagd och planerad utan rymmer mycket okänt som väcker nyfikenhet. Där finns liv i otaliga varierade former, och saker som rör sig eller förändras gör oss uppmärksamma. Natur och alla slags skeenden i naturen uppmuntrar ett forskande kunskapsökande hos de flesta fågelskådare och lantbrukare.

Men vad är natur egentligen? Det är svårt att finna en gemensam definition från båda grupperna, då natur har olika innebörd för olika individerna som deltagit i studien. Natur är djurlivet. Natur är en plats att umgås på. Natur är forskning, föreningsengagemang, jobb och fritidssysselsättning. Natur är årstidernas skiftningar. Natur är förlopp och processer. Natur är en plats där det händer saker. Natur är överraskning och spänning. Natur gör oss nyfikna och stimulerade. Naturen är kopplad till känslor och känslofyllda upplevelser.

Den relation lantbrukarna har till naturen som omger dem i vardagen är en aspekt av ett naturförhållande som korresponderar med identitetslandskapet enligt Gustafssons modell. Det finns skillnader mellan lantbrukarnas och fågelskådarnas naturrelation. Lantbrukarnas relation karaktäriseras av att naturen är själva kontexten som är så självklar att de kanske inte ens funderar över den. För fågelskådarken däremot är naturen något som man uppsöker aktivt och det handlar för dem mycket om att söka efter vissa detaljer, främst fåglar. Det föreligger en skillnad mellan fågelskådare och lantbrukare beroende på vilka av de intryck man tar in som finns i förgrunden och vilka som finns i bakgrunden. Lantbrukarna ger uttryck för att naturen mest är något som råkar finnas i deras närhet medan fågelskådarna förhåller sig till naturen som ett självändamål, något som man har fokus på. För lantbrukarna är naturen så självklar,

den utgör bakgrunden och därför blir det lite högtidligt för lantbrukarna att tala om naturen. I denna sak förhåller det sig omvänt med fågelskådarna.

Tankar kring ekologi och naturvård

Lantbrukarna kopplar samman begreppet ekologi med ekologisk odling (se tabell 5). Ekologisk odling associerar de till krångliga regler. De har generellt en god uppfattning om hur olika organismgrupper hänger samman i en kedja och inser att stör man en art, så kan balansen rubbas i resten av systemet. Samtliga sparar till exempel snår som skydd och bärbuskar som föda till fåglar. De ser också hur de ekologiska samspelet på gott och ont påverkas av människans aktiviteter. Generellt är dock dessa samspel i naturen inte vad de omedelbart associerar med ekologi. En lantbrukare associerar ekologi direkt med naturvård och miljöproblem medan en annan säger att han ”faktiskt inte vet vad ordet betyder” (8) och att han aldrig tänkt på det.

Tabell 5. Fler definitioner och associationer till ordet ekologi: Definitionerna är citerade ordagrant.

Lantbrukare	Fågelskådare
<ul style="list-style-type: none"> • naturen får sköta sig själv (10) • låter som grönavågar (6) • ekologisk odling (6) • klingar väldigt mycke bestämmelser (6) • läran om samspelet i naturen (6) • att man inte ska tillsätta nå kemikalier kanske (8) • naturens gång (8) • kretslopp (8) 	<ul style="list-style-type: none"> • läran om naturen (3) • samverkan mellan olika organismer i ett ekosystem (3) • vi tillhör naturen på något sätt, ingår i naturen (4) • tar man bort något så funkar det inte (4) • samband i naturen (4) • samspel mellan olika arter (4) • arternas samspel (5)

Fågelskådarnas definition av begreppet ekologi inkluderar inte ekologisk odling, men är ändå inte helt entydig. En fågelskådare skiljer inte på ekologi och biologi. Samtliga säger att ekologi handlar om samspel mellan arter. Ett par fågelskådare inkluderar även människan i detta samspel. Ytterligare en av fågelskådarna konstaterar att detta projekt handlar just om ekologi. ”Odlingslandskapets ekologi, samspelet mellan fåglar och insekter. --- I det begreppet så är det inte bara arternas samspel, utan man måste även ta med bonden i begreppet ekologi.” (5)

En av fågelskådarna tänker lite längre och djupare kring begreppet ekologi och närmar sig den filosofiska inriktningen ekosofi.

”Ekologi skulle till och med kunna vara en politisk ideologi, det kan också va en filosofisk inriktning. Det finns ju dom som kallas för ekosofer. Som håller på med o försöka förstå sambandet, filosofiskt också. Och *ekologisk psykologi* är en speciell inriktning som har o göra med sambandet mellan människa och miljö. Men det är inte alls på det sätt som vi tänker då att vi påverkar miljön och den påverkar oss. Utan det handlar om att människan faktiskt har utvecklats som art i samspel, i samklang med en miljö. Och att miljön därmed har format människan, rent kognitivt.” (1)

Samtliga lantbrukare har varit med i något slags naturvårdsprojekt tidigare och de betonar vikten av att utvärdera alla naturvårdsprojekt som man satsat pengar i. Naturvård är att bespruta med måtta och inte göra för stora förändringar på sin mark. Naturvård kan vara att återskapa en miljö som människan förstört. Naturvård är att inte göra för drastiska förändringar i landskapet och att inte städa bort växtlighet. En lantbrukare är dock inne på att

det handlar om att det är viktigt att det är rent och snyggt på hans marker. Han tar bort all sådan växtlighet som han tycker ger ett stökigt intryck. Tabell 6 samlar båda gruppernas definitioner av naturvård.

Tabell 6. Definitioner av ordet naturvård. Definitionerna är citerade ordagrant.

Lantbrukare	Fågelskådare
<ul style="list-style-type: none"> • Att man inte våldför sig på marken som man brukar. (10) • Man ska njuta av naturen, men man ska vårda den också. Och så kanske man bör göra en insats, så att den <i>är</i> fin också. (7) • Det är intressant, men det är viktigt att det stämmer med vad människan tycker om och vad det blir för resultat utav det man gör. (6) • Naturvård, det är när man ligger i en skogsbacke och det är varmt och skönt väder och man dricker öl, och tycker att det är ganska mysigt egentligen, och tar med sig skräpet hem. (6) • Att se till att det inte växer igen i hagar och sånt där, satt det är öppet. Sen är det väl allt med djurliv. Att dom trivs. (8) 	<ul style="list-style-type: none"> • Man behöver inte vårda naturen om man har ett förvaltar-skap, för där man är en del av naturen. Man måste försöka skydda vissa biotoper som annars ingen tar hänsyn till. Man måste se till att det blir en <i>aktiv</i> vård av dom. (1) • Att upprätthålla eller att reparera en miljö, återupprätta någonting som vart tidigare. (2) • Vi sköter naturen så att det ska se ut så som vi vill. Det ska finnas de arter som <i>vi</i> vill. (2) • Gynna arter, så många som möjligt oftast. (2) • Värna om naturen. (3) • Det innebär inte att lägga en <i>död hand</i> över ett område. (4) • Om det är arter som är väldigt ovanliga. Som man inte kan skydda på annat sätt, som man måste skydda från människan, då anser jag att man måste göra det. (4) • Att inrätta reservat och skydda natur. (4) • Att jobba med olika naturtyper. (5) • Värna naturvärden som finns på en plats. (4) • Naturvård handlar mer om o engagera än o reglera. (5)

Några fågelskådare har varit med i naturvårdsrelaterade projekt förut. Fågelskådarna tycks ha ett mer känslofyllt förhållande till själva ordet naturvård än vad lantbrukarna har. De berättar om konflikter som ryms inom naturvärden och menar att naturvård är väldigt komplext. Dessa uppfattningar förekommer även hos lantbrukarna men de använder inte ordet naturvård när de uttrycker detta. Fågelskådarna menar att naturvård kan vara både att bevaka och skydda med avseende på både arter och naturtyper. En fågelskådare betonar att man måste skydda de mest hotade arterna, men även ”standardfloran och standardfaunan”. En vanlig åsikt hos fågelskådarna är att det är svårt att tala om rätt och fel i naturvärden, eftersom det som verkar bra just nu kanske inte visar sig bli bra i framtiden samt att olika syften inom naturvärden kan motverka varandra. De menar att naturvård i hög grad handlar om samarbete med markägare och mellan olika samhällsorgan. I naturvårdsprocesser är det viktigt att göra människor delaktiga på ett tidigt stadium för att undvika konflikter och för att få effektiva naturvårdsåtgärder. Fågelskådarna nämner att naturvårdsåtgärder inom lantbruket kan vara ekologisk odling eller betesdrift. En fågelskådare föreställer sig att lantbrukarnas definition av naturvård är att göra åkrarna mindre enformiga genom att ge plats åt fler biotoper. En annan säger att han ur naturvårdsperspektiv skulle vilja ”leva kvar i (skratt) det lantbruk man hade i slutet på 1800-talet.” (3)

Natursyn

Det finns en skillnad i vilka ord som de båda grupperna använder sig av när de beskriver naturvård. Ord såsom ”skydda”, ”värna” och ”reservat” återkommer, men förekommer endast hos fågelskådarna. De ord som en människa väljer kan användas för att förstå hur hon ser på det som hon beskriver. Fågelskådarnas ord vittnar om ett synsätt om att naturen skall omhändertas, medan lantbrukarna mer talar i termer av att ”bruka”, dvs använda. Fler fågelskådare än lantbrukare talar om att lantbrukarens roll är ”förvaltarenskapet”, att förvalta naturen på marken han äger.

En del lantbrukare pratar om att naturen har värden i sig, medan andra främst ser naturens ekonomiska och instrumentella värden. Fågelskådarna ser att naturen som helhet och varje specifik art har ett egenvärde. En fågelskådare tillägger att vissa arter däremot framstår som mer värdefulla för att de är lättare att se och känna engagemang för.

Det går att uttolka vissa generella skillnader i natursyn mellan grupperna, även om natursynen givetvis varierar mellan de enskilda individerna. Skillnader i natursyn som föreligger mellan grupper i dagens samhälle finns skildrad av Helmfrid (2007), som beskriver tre synsätt som är aktuella i det svenska naturvårds- och miljöarbetet. Karaktäriserande för olika natursyner är enligt henne huruvida det är en dygd eller rättighet för människan att nyttja naturen samt huruvida andra arter än människan har rätt till självförverkligande. Detta är frågeställningar som fågelskådarna och lantbrukarna berör i sina utsagor och som utgör en bakgrund för hur de uppfattar naturen. Sannolikt hänger en individs natursyn och landskapsrelation ihop på något sätt, men den analysen ryms inte i detta sammanhang.

Artkunskap

Lantbrukarna ser sin artkunskap som allmänbildning. De har känner till åkerogräs och slår ibland upp okända växter i en flora. Lantbrukarna vet att det finns många fler arter än de som de känner till, och de skulle vilja kunna mera om fåglar och natur. De tycker att deras artkunskap är liten även om de troligen känner till fler arter än genomsnittssvensken. Det mesta har de lärt sig genom att någon har berättat och visat för dem. De flesta har en egen handkikare för att titta på fåglar och andra djur. Lantbrukarna tycker att det är spännande både att titta på beteendet och att ta reda på vilken art det är. En av dem har alltid kikaren med sig i traktorn. Lantbrukare som jagar använder kikare mera regelbundet än de som saknar jaktintresse. De lantbrukare som jagar brukar lära sig arter av andra jägare. Det verkar som att lantbrukarna är bättre på att känna igen fåglar visuellt än genom läten. De beskriver i flera fall för mig om hur någon fågel eller fjäril såg ut som de såg för en längre tid sedan. De verkar registrera djur som de ser och minnas deras utseende, trots att de inte alltid hittat namn på dem. Detta indikerar att en del av deras uppmärksamhet är riktad mot natur och djurliv.

”Jag tycker jag kan redovisa ganska väl hur naturliga förlopp och såna saker, hur det funkar, va. Och även att jag är såpass påläst så det känns som att, om du säger miljöfrågor och allting såntdär, då, så vet jag att jag ligger ganska bra i framkanten.” (7)

”Jag är *inte* jägare. Jag har aldrig varit intresserad av jakt. Men för det kan man ju vara intresserad av *djur* fast man inte är jägare. Nä, det har liksom aldrig legat för mig, det här med jakt inte. Vi har ju jaktmarker, men jag har inte den utarrenderad heller. Utan jag tänker att djuren kan väl ha en fristad här (litet skratt). Men det är ju många grannar som tycker att ja, du kan väl arrendera ut jaktmarken eller nåt såntdär.” (10)

En lantbrukare säger att han inte är bra på arter. Han talar om småfåglar och om gäss. Fast det visar sig senare att han har flera artnamn i huvudet men blandar ihop dem.

”Jag är inte sån som är en kännare, jag kan inte känna igen växter o... alltsåntdär. Alla djur o...alla fåglar o...sånt. Man stöter på många andra som är otroligt duktiga. Sånt är inte jag...utan...(tyst) Jag är kanske mer bättre på att bara...odla (skratt) det jag ska odla.” (8)

Fågelskådarna har lärt sig fågelarterna genom att vara ute och skåda och slå upp i böcker, en informell utbildning som tar lång tid och kräver stort engagemang, påpekar de. Ute i fält kan man få lära sig arter av andra fågelskådare. ”Ornitologer är *för det mesta*, ska man säga

iallafall, väldigt vänliga o visar o förklarar, hur man skiljer en mosnäppa från en småsnäppa o saker som faktiskt är väldigt svårt.” (1) Fågelkunskap handlar både om att känna igen arter, att känna till var de finns och att veta hur de beter sig. Fågelskådarna drivs av en nyfikenhet att ta reda på vad arter heter, inte bara när det gäller fåglar. De som ingått i studien har en relativt hög kunskapsnivå även när det gäller andra organismgrupper och kan ses som generellt naturintresserade.

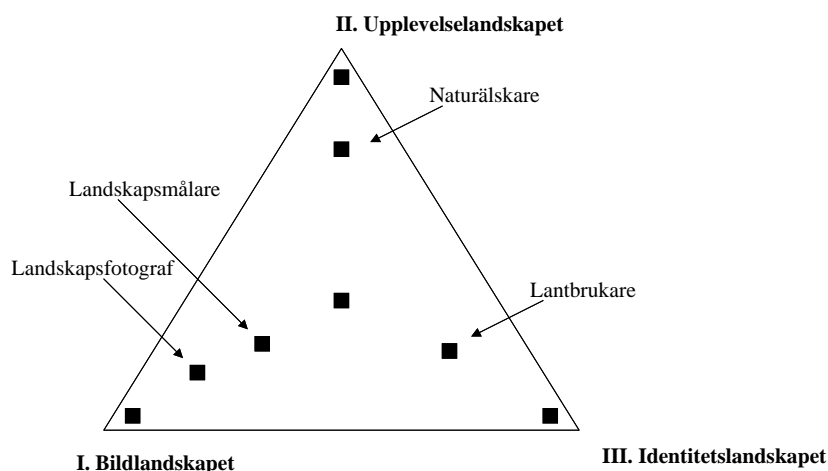
Relation till landskapet

Både lantbrukarna och fågelskådarna använder sig av visuella ord när de uttrycker sitt förhållande till landskap. De landskapselement som fågelskådarna nämner handlar om landskapets förutsättningar för biologisk mångfald och landskapet som boplatz för fåglarna medan lantbrukarna pratar om landskapselement som är mer kopplade till jordbruket; såsom skiften, diken och skiftesgränser.

Respondenter från båda grupperna talar om förändringar i landskapet, och att det har gått fort. En lantbrukare säger om det förändrade landskapet att ”det är inte självklart egentligen, men för vår del så är mycke av’et självklart” (7). Både lantbrukare och fågelskådare menar att dagens landskap är ett resultat av mänsklig aktivitet och lantbrukets verksamheter under lång tid; att det är mänsklig aktivitet som sätter förutsättningarna för landskapets utveckling och förändring. En fågelskådare talar om 1900-talets snabba landskapsförändringar som miljöförstöring. En lantbrukare förklarar att det är viktigt att se till ”landskapsvärdet” och att det inte bara handlar om att producera mycket utan att man som lantbrukare får stöd för att aktivt vårda landskapet. Han ser sig som en landskapsvårdare och landskapsförvaltare. Jag tror att lantbrukarnas syn på landskapet hänger tätt samman med vilken syn de har på sin roll och sina uppgifter som lantbrukare.

Bildlandskapet, enligt Gustafssons modell, får i min studie representeras av den syn på landskapet (och naturen) som präglas av en ögonblicklig upplevelse av en avgränsad del av landskapet. Denna landskapssyn finns inte representerad i någon större grad, varken bland fågelskådarna eller bland lantbrukarna, när det gäller det uppländska landskap där inventeringarna ägt rum. Däremot kan dessa individer erfara bildlandskapet när de är turister eller betraktare i andra landskap än ”deras eget”. Eftersom fågelskådarna och lantbrukarna i studien är väl förankrade i det landskap som inventerats så har de snarare en relation till landskapet som inkluderar både upplevelselandskapet och identitetslandskapet. Några av fågelskådarna är uppvuxna i exakt det landskap som de inventerat, och då kan man i hög grad tala om identitetslandskapet eftersom minnen av barndomens landskapsrelation finns kvar. Likaså beskriver identitetslandskapet landskapsrelationen hos de fågelskådare som är bosatta i eller nära det landskap som de inventerat. De fågelskådare som är uppvuxna eller bor i andra slags landskap (till exempel i helt andra delar av landet) kännetecknas bäst av upplevelselandskapet. De har en stark känsla för landskapet och naturlivet på platsen och upplever det med flera sinnen. Samtliga lantbrukare präglas av identitetslandskapet, då de i regel är uppvuxna på eller nära den gård som de nu brukar. Lantbrukarna känner landskapet och marken på ett intimt sätt och de utgör viktiga delar av hans identitet. Dessa sätt att förhålla sig till landskapet och naturen återkommer i flera aspekter som jag har undersökt för att ta reda på skillnader och likheter mellan fågelskådare och lantbrukare i deras förhållande till natur i allmänhet och i synnerhet den natur som är aktuell i detta inventeringsprojekt.

I figur 4, som är hämtad från Gustafsson (1993), åskådliggörs hur de olika landskapsrelationerna förhåller sig till varandra. Den relation som naturälskaren har till ett landskap hon besöker motsvarar ungefär fågelskådarens relation till det landskap han inventerar.

Figur 4. Hypotetiska landskapsrelationer som delar av en helhet. Efter Gustafsson (1993).

Uppfattningar och erfarenheter kring fågelskådare och fåglar

Lantbrukare om fågelskådare

Lantbrukarna har inte träffat så många fågelskådare förut, men kanske en bekant eller en rådgivare som haft ett visst fågelintresse och lärt dem lite. I det avseendet är fågelskådarna en tillgång. Den generella bilden hos lantbrukarna är att fågelskådarna är mycket kunniga om fåglar. Eller så låtsas de vara kunniga, tror en lantbrukare. Lantbrukarna uppskattar när fågelskådare delar med sig av sina kunskaper, men de upplever att fågelskådare ofta samlar på sin kunskap och ogärna delar med sig. Vidare antar lantbrukarna att fågelskådarna vet en del om hur lantbruk fungerar, men att de däremot inte är insatta i lantbrukares förutsättningar och problematik. Fågelskådare och andra specialister i naturvårdsrelaterade ämnen har idéer om hur man kan skydda hotade arter men de har svårt att omsätta sina teoretiska kunskaper i praktisk handling, vilket är den kunskap som lantbrukarna efterfrågar.

Fågelskådare visar inte alltid hänsyn till markägaren, säger lantbrukarna. Ett exempel på det är en fågelskådare som släppte ut duvhökar på en lantbrukares jaktmark. En annan lantbrukare har en kollega som ifrågasatte att man kan ställa upp i ett sådant här samarbetsprojekt eftersom han har varit med om att få åkrarna nedtrampade av fågelskådare, då en raritetsart hade slagit sig ner på hans mark. Vid Uppsalasjön finns fågelskådare som är "personligheter"/"original" och några fungerar som lokala drivkrafter i naturvårdssammanhang. Lantbrukarna känner igen fågelskådare för att de har bildekaler som kännetecken för varandra. En annan uppfattning om fågelskådare är att de inte är så bekväma av sig, utan går med ryggsäck, tältar och sitter i buskarna med sin matsäck. Lantbrukarna menar att fågelskådare inte ser fåglars skadeverkningar och därför inte förstår att skyddsjakt kan behövas. Enligt lantbrukarna tycker fågelskådare inte om besprutning utan vill att allt skall vara ekologiskt odlat oavsett hur det fungerar för lantbrukaren. "För en fågelskådare då, är det bara tillfredsställelsen och upplevelsen då, som är målsättning, kan man säga va." (7)

Fågelskådare om fågelskådare

Samtliga fågelskådare som deltagit i min studie berättar att de varken har tid, råd, lust eller möjlighet att köra bil i många mil på kort tid för att se en art de inte sett förut. ”Jag är inte en sån som drar land o rike runt för att se på så många arter som möjligt,” (4) säger en av dem. En annan säger ”Jag kan inte kalla mig för nån *artjägare*” (5). Således skiljer de ut sig gentemot så kallade ”raritetskryssare”. Fågelskådarna i min studie tror att det är få sådana skådare som skulle ställa upp i ett dylikt projekt, för att det inte ger tillfällen att se raritetsarter. De fågelskådare som deltagit i detta projekt är förmodligen lika intresserade av fåglar som individer, som av själva arterna. Det är lite av en sport att kunna ta reda på vilken art man ser på långt håll eller på väldigt få kända karaktärer. Man har kanske en favoritart som man skådar extra mycket. Fågelskådarna blir glada när de ser en art som är vanlig på andra håll men sällsynt i Mälardalens jordbrukslandskap. Till skillnad från artjägarna uppskattar dessa fågelskådare själva mångfalden av arter och naturupplevelsen i sig. Fågelskådarna som deltagit i projektet ser fåglarna i ett större sammanhang, hur populationerna hänger samman med den miljö där de häckar, söker föda och skydd. Fågelnintresset är bara en del av deras stora generella naturintresse. Fåglarnas beteende och fågellokaler utformning är sådant som de tycker om att studera. På så sätt är de forskningsinriktade. Man vill veta vad som händer runtomkring en, säger en fågelskådare som menar att han ser sitt skådarintresse utifrån den ”kontext” han lever i och han är mest inriktad på att skåda i omgivningarna där han bor. Fågelskådning handlar också om ”skönhetsupplevelse”. En fågelskådare vittnar om ett stark känslomässig koppling till fåglar genom det starka bildspråk han använder.

”Jag tycker varje årstid har sin tjusning och att varje vår gläds man att nu kommer det sträcka en massa fåglar upp hit o kommer tillbaks. Det spelar ingen roll hur många gånger jag ser en art, det är lika roligt när den kommer tillbaks igen, va. Och uppleva när den sjunger. Ja, när man ser dom komma... nåt sträck, en plog med gäss, eller tranor, eller vad som helst alltså.” (4)

Fågelskådarna ägnar en stor del av sin fritid till att skåda fågel, även de som arbetar professionellt med fågelinventeringar. Det som är hobby, ideellt engagemang och betalt arbete flyter ihop. Man kan ägna sig åt fågelskådande på olika sätt, alltifrån rent amatörmässigt till professionellt yrkesutövande förekommer. Tabell 7 visar några olika sätt att vara fågelskådare på. Uppställningen innehåller en jämförelse med Gustafssons kategorier för landskapsrelation som ett sätt att förstå fågelskådares relation till fåglarna.

Tabell 7. En förenklad kategorisering över olika sätt att vara fågelskådare på.

Olika slags fågelskådare:	Karaktäristiskt beteende	Korresponderande relation efter Gustafssons modell
Hemmaskådare	Skådar från sitt hus eller trädgård, mest vanliga arter.	Identitetsrelationen
Kryssare	Samlar på arter och kryssar för dem i sin fågelbok.	Upplevelserelationen
Artjägare	Samlar på ovanliga arter, rariteter, och åker långt för att se en ny art.	Bildrelationen

Hemmaskådandet står för en identitetsrelation, som handlar om att studera vanliga arter och kanske några få återkommande individer, medan kryssare gör utflykter till olika ställen som de har mer eller mindre anknytning till för att se spännande arter där de hör hemma, och alltså korresponderar med beskrivningen av upplevelserelationen. Artjägarna däremot är inte i samma grad intresserade av miljön som helhet utan eftersträvar i första hand att få skåda en raritetsart. De åker inte sällan många mil och stannar inte längre än att de får in fågeln i tubkikaren för att bekräfta vilken art det är. På det sättet liknar deras relation till fåglarna den relation som fotografen har till ett landskap hon fotograferar (bildrelationen). Tilläggas bör dock att individuella fågelskådare ofta kan ingå i samtliga kategorier, men olika ofta och i

olika hög grad. Vissa fågelskådare är exempelvis mer utpräglade artjägare än andra. De fågelskådare som deltog i projektet identifierar sig inte som artjägare.

Fågelskådarna som medverkat i projektet har också andra intressen förknippade med natur. Det som gör att fåglar då är extra intressanta är att de rör sig och syns bra samtidigt som antalet arter att lära sig är begränsat. Fågelskådarna tränar sig aktivt i att lära sig fågelläten, att särskilja individer och att göra uppskattningar av individantal i fågelsträck. De är intresserade av fåglar ända in i minsta detalj. För att tillägna sig dessa kunskaper krävs ofta lång erfarenhet och praktisk träning. Närhet till naturen och fågelskådande förebilder är viktiga orsaker till att intresset utvecklats. Fågelintresset började för de flesta redan under tidig barndom.

Fågelskådarna tror inte att det finns så många lantbrukare som dessutom är utpräglade fågelskådare och kryssar fågelarter de ser. De möter sällan lantbrukare som söker sig till fågellokaler eller fågeltorn och menar att lantbrukarna i ännu högre grad är hemmaskådare, för att de har en egen gård att skåda på och därför inte behöver åka bort för att se fåglar.

”Många fågelskådare är ju mån om standardarterna. Det är såna som lantbrukarna känner till. Jag tror inte det finns några lantbrukare som har intresse för rariteterna. Där är det en stor skillnad mot fågelskådarna. För såna arter vill inte lantbrukare ha på sina fastigheter, när det kommer en bilkaravan med hundrafemti bilar. Och alla stannar och springer ut på åkern. Det är väl den största konflikten mellan lantbrukare och fågelskådare. Där finns det ju fördomar från lantbrukarna gentemot fågelskådarna. Fågelskådarna har börjat jobba aktivt med att man inte får springa ut hur som helst på fälten. Visst finns det allemansrätt, men när det kommer hundrafemti stycken och springer på samma ställe. När man säger att man är fågelskådare så tar dom ofta upp att dom eller nån granne har haft nån sällsynt fågel och då vart det invasion. Många fågelskådare tror nog att lantbrukarna är ganska avigt inställda mot fåglarna på gården, att dom inte bryr sig så mycket om fågellivet o det är bara produktionen som gäller. Men med den ekonomin som är idag är dom tvungna o göra dom åtgärderna på åkrarna om det ska växa.” (5)

Lantbrukarnas förhållande till fåglar

Lantbrukarnas artkunskap om fåglar varierar mycket. Den lantbrukare som verkar vara minst artkunnig visar också minst intresse för fåglarna. Det motsatta förhållandet tycks också råda. Antingen är det så att ju fler arter man känner till namnet på, desto mer intresserad blir man när man ser dem, eller också är det ens personliga intresse som lägger grunden för hur man lägger märke till fåglar och i vilken omfattning man lär sig nya arter. Fågelskådarna har bättre artspecifika kunskaper, om fåglars levnadssätt, hur de agerar på olika lokaler och under olika årstider.

Flera av lantbrukarna har kikare och fågelböcker som de tar till när de ser en fågel de inte känner igen. Några av dem har träffat rådgivare som visat dem olika fågelarter kring gården eller något enstaka tillfälle följt med bekanta på utflykt till en fågellokal. Lantbrukarna ser framförallt fåglar som finns kring boningshuset och på gårdsplanen. Samtliga lantbrukare ser rovfåglar med jämna mellanrum och brukar uppmärksamma större fågelflockar som under hösten mellanlandar på åkrarna. Besök av stort antal gäss eller tranor är förknippat med förstörelse och vissa lantbrukare har stora problem med att i samråd med kommunen finna lämpliga åtgärder för detta. Ett annat problem, enligt lantbrukarna, är att fåglarna sitter på luftburna ledningar och sprider flyghavre till åkermarken under.

Lantbrukarna berättar om vilka arter de brukar se i vardagen, vilka som har förändrats i antal, arter som försvunnit eller dykt upp och arter som de förknippar med ett minne från något

särskilt tillfälle. De vardagliga arterna kan vara vanliga mindre fåglar, medan de arter som väcker uppmärksamhet av ett mer sensationellt slag är större fåglar och rovfåglar. De nämner många av de jordbrukslandskapets fågelarter som ingår i inventeringsprojektet. Vissa arter som de ser ofta blandar de ihop namnen på.

”Det finns ju *massa olika* fåglar. Det finns ju *småfåglar*, och det finns ju *större fåglar*, o det finns *hönsfågel* och det finns *rovfåglar* o dom är intressanta alla på sitt vis.” (10)

”Grågås o...sändära...Det finns ju vitkindad gås och kanadagås o....Men kanadagåsen är väl inte så vanlig, tror jag. Men det där är ju gäss, det, för mig. Dom blandar jag nog ihop mest.” (8)

”Jag vet vad en svan och en pingvin är för något. Flyger den inte så är det en pingvin och flyger den så är den en svan.” (11)

Lantbrukarna säger att de nästan uteslutande går på synintryck när de skall artbestämma en fågel. Endast när det gäller några arter berättar lantbrukarna om läten och sång som kännetecken. Dessa är bland andra sånglärka, tornseglare och ormvråk. Med all sannolikhet besitter samtliga lantbrukare kunskaper om vanliga fåglars läten och visuella karaktärer som de inte tycker är tillräckligt märkvärdigt för att berätta för mig. De fyra lantbrukarna har sammanlagt berättat om 25 specifika fågelarter för mig och därtill använt ett antal olika samlingsnamn för grupper av fågelarter. Fågelnamn som förekommer i flera lantbrukares utsagor är ormvråkar, svalor, ladusvalor, tofsvipor, gäss, häger och duvhök. Samtliga arter är sådana som lantbrukarna sett kring gården eller i sitt eget landskap. De flesta fåglarna är förknippade med jordbrukslandskapet men en hel del skogsarter nämns också, liksom sådana som söker sig till vattendrag i gårdens närhet.

Lantbrukarna tycker att fåglarna är en ”naturlig del” av deras landskap. De förväntar sig att vissa arter helt enkelt skall finnas där. Eftersom fåglar flyger upp när man närmar sig dem, så är det naturligt att lantbrukare har en större medvetenhet om fåglar än om andra organismgrupper. Hos en lantbrukare fanns tanken att fåglarna hjälper honom med insektsbekämpning och att de ingår i ett ekosystem. Fåglar skänker ofta stor glädje till lantbrukarna. Det är roligt att titta på dem och de inger lantbrukaren en speciell känsla när de kommer tillbaka om våren.

”Tornsvalerna när dom kommer, då känner man, det är nästan man har som *flaggdag* på nåt vis. Eller först sädesärlorna när dom kommer och sen tornsvalerna. Då känner man att nu är det liksom *läge* på det viset, va.” (7)

Förutom vintermatning och holkuppsättning genomför flera lantbrukare olika slags åtgärder för att skydda och vårda fågellivet. Det kan handla om att plantera salix, gräva en damm eller skrämman ut fåglarna ur fälten innan slåttern. En lantbrukare berättar om hur jordbrukets utveckling under 1900-talet har påverkat fågellivet på olika negativa sätt och att han upplever en positiv trend nu sedan han började odla ekologiskt och arbeta aktivt med naturvårdsåtgärder. Lantbrukarna känner stolthet över att kunna visa upp att de har en ovanlig art på sin mark, så länge det inte handlar om en raritet som drar till sig horder av fågelskådare.

Uppfattningar och erfarenheter kring lantbrukare och lantbruk

Fågelskådarnas tankar om lantbrukare

Fågelskådarna som medverkat i projektet säger att lantbrukare är utpräglade praktiker och att de är öppna, spontana och direkta samt orädda när det gäller att ställa frågor. Lantbrukare är lätta att engagera, i synnerhet när det handlar om deras egen gård, och de tycker om att konkret få visa vad de har på sin gård. Fågelskådarna berättar vidare att lantbrukarna ibland glömmer hur mycket de uppskattar sin omgivning, men när de får besök och får tillfälle att berätta om sin gård så känner de stolthet över vad de har och vad de gör. Det går lätt att få kontakt med lantbrukare. "Man behöver inte förstå sig för en lantbrukare. --- Dom är ju jättekult gästvänliga. Bjuder på fika o lunch. Man går aldrig hungrig därifrån." (5)

Bland fågelskådarnas syn på lantbrukarens roll och uppgifter dominerar tanken om förvaltarskapet; lantbrukarens roll är att förvalta den jord vi har. För att vara lantbrukare krävs det att man är intresserad av naturen, men gårdens resultat kommer alltid i första rummet. Lantbrukare lever med vädret och är beroende av hur naturen fungerar, säger en fågelskådare. En annan av dem menar att lantbrukarna upplever sin situation som problematisk då deras tidigare uppdrag att producera livsmedel har fått träda tillbaka till förmån för rollen som landskapsvårdare:

"Jaa, nu är dom väl mera landskapsvårdare än matproducenter nästan. Det känns som att dom själva upplever sig så. Betydelsen av att producera mat är ju nästan borta. Som dom själva uppfattar det. --- Men många vill ju egentligen inte va landskapsvårdare, dom vill va *matproducenter*. Så jag tror många av dom här äldre lantbrukarna känner sig lite klivna till o fortsätta när det liksom inte blir maten dom producerar, det är inte värt nånting längre." (5)

Fågelskådarna har i allmänhet någon bekant som är lantbrukare och de som är uppvuxna på landsbygden har lantbruksrelaterade erfarenheter från barndomen. En fågelskådare har lärt sig om lantbruk inom 4H-rörelsen. En annan har kontakt med lantbrukare i sitt arbete. Fågelskådarna har funderat över lantbrukets påverkan och miljöeffekter. De tycker att lantbrukarna gör fel ibland och att det då beror på att lantbrukarna inte vet bättre. Vidare konstaterar de att lantbrukarna vill värna om naturen om de bara har tillräcklig kunskap och så länge som det inte påverkar deras ekonomi negativt. Det förekommer även irritation över lantbrukares beteenden.

"Det är en väldigt *central* synpunkt jag har på lantbrukare, att många lantbrukare är mer intresserade av pengarna än av förvaltarskapet av *jorden*. Jag tycker att det borde gå o få ihop domdär två, men till exempel så vet jag att Oxelösunds järnbruk hade behov av avsättning av deras slaggprodukter och jordbrukarna tar emot och får betalt för att sprida det på sina *åkrar*. Och jag har ju sett det *med egna ögon*. Och när man ser det, då vet man att lantbrukare är inte alltid intresserade av förvaltarskapet. Dom bryr sig inte om hur mycke tungmetaller som hamnar i *den jorden*. Och det där, det kan irritera mig väldigt mycke.--- Det beror på brist på kunskap! För mig är det så att, alla som har kunskap, dom gör rätt, i min värld, alltså. Sen kan det va svårt att få människor att ta till sig kunskapen, därför att det är psykologiskt svårt va." (1)

"Det var en träningsbana för hästar. Träningsbanan var fri från gräs. Men i mitten där var det manshögt gräs. Och det gynnade blåhakar jättemycke och där fanns en lappsparrv. Och det är såna här roliga arter som härute är ganska ovanliga. Så det besökte jag några gånger. Och sista gången jag var där så hade han klippt allting i mitten. Jag fattade inte varför. För det var ändå inför vintern. Och det skulle ju inte gå nå hästar där då. Så då blev jag väldigt arg. Och det är den enda gången som jag har reagerat negativt, väldigt, på någon handling som en lantbrukare har gjort." (3)

Fågelskådarna ser att lantbrukaren har en nyckelroll inom naturvården. Några av dem har nåtts av insikten under projektets gång. ”Bonden har ju format från början, det här landskapet som vi är så rädda om och som vi vill försöka återskapa litegrann av.” (4) I och med projektet har några av fågelskådarna fått tillfällen att diskutera åtgärder inom det moderna jordbruket med sina lantbrukare och således fått bättre insikter om vilka syften som olika åtgärder tjänar till. En fågelskådare tror att lantbrukarna arbetar under starkare tidspress nuförtiden än innan lantbruket mekaniserades. ”Det är väl därför rådgivaren måste hitta på många små, enkla åtgärder, istället för massa komplicerade som kostar pengar och tar mycke tid.” (5)

Till viss del tror jag att ett samarbete mellan lantbrukare och fågelskådare skulle kunna förse lantbrukare med vissa kunskaper som de verkligen saknar, men det handlar nog också mycket om att gemensamt finna lämpliga åtgärder som ger mer i utdelning än vad de kostar. Det som jag ser som viktigt i detta projekt är att visa båda grupperna på behovet av ett sådant delande av gemensam kunskap och möjligheterna som ryms inom ett sådant samarbete.

Fågelskådarna ser att det finns lantbrukare av hela spektrat, med alltifrån inget naturvårdsintresse alls till ett oerhört stort. De som medverkade i detta projekt har fått en mer positiv bild än vad de hade innan av lantbrukares naturvårdsintresse. Fågelskådarna förklarar att det är lantbrukarnas personliga anknytning till markområdet som gör att de känner engagemang för naturvärdena kring gården. Lantbrukarnas intresse för fåglar begränsas således till de fåglar som finns på de egna markerna. Fågelskådarna tycker att lantbrukarnas kunskaper och intresse för natur är större än medelsvenskans. En fågelskådare säger att ”Det finns ingen som har så bra koll på gården som lantbrukaren själv. Han har ju bättre koll [än vad fågelskådaren har] på de arter som finns på hans marker.” (3) Lantbrukarens intresse är viktigare än kunskap, menar flera fågelskådare. ”Det är ju *tornseglare*, och det andra var ju *hussvalor*. Men han trodde att det var synonymt med varann. Jag märkte att han kunde ingenting om fåglar överhuvudtaget. Men det gör ju ingenting, det.” (4)

Samtidigt som fågelskådarna ser ett visst naturvårdsintresse hos majoriteten av lantbrukarna så förekommer även misstankar om att de slarvar med regler om hänsyn till fåglarna.

”När man åker o ska göra nånting på en åker, så ska man kolla om det är nå bon av fåglar där, sa han. Och man är skyldig att väja. Men då sa jag. Hur många gör det, sa jag alltså. Det tror jag alltså, inte många gör, va. Han gör det, sa han. Iallafall när det gäller större bon, tofsvipor och sånt där, då. Men det tror ju inte jag. Bonden i gemen gör ju inte det. Det är jag övertygad om. Näh. Så att det är ju inte många som har det intresset för natur och naturvård. Det tror jag är ganska litet, va.” (4)

Fågelskådarna inser att alla lantbrukare inte är likadana när det gäller naturintresse och tankar på naturvårdsåtgärder. Men det råder delade uppfattningar om hur stort lantbrukarnas naturvårdsintresse är. Samma fågelskådare ger också uttryck för flera aspekter samtidigt och menar att han blev positivt överraskad av lantbrukarens intresse när han säger: ”Jag hade trott att lantbrukarna skulle va lite avigt inställda till dethär projektet.” (4) Men han beklagar å andra sidan att lantbrukarens naturintresse inte är identiskt med hans eget: ”Dom (suck) har ju inte det intresset som *en annan* menar med naturintresse iallafall. Det tror jag ju inte, i gemen. Utan där gäller det ju att få skördar, va.” (4)

Fågelskådarna i min studie ser lantbrukarens uppdrag ur ett samhällsmässigt eller politiskt perspektiv. En uppfattning som framförs är att lantbrukarna tappat kontakten med ”det naturliga” i och med specialiseringen inom lantbruket. En av fågelskådarna (2) säger, att

bland de lantbrukare som intresserar sig för naturvårdsprojekt av detta slag finns det en ”överrepresentation små jordbrukare som har sin egen lilla gård och går där och jobbar och donar”. ”Dedär stora som bara sitter i traktor, kanske är anställd hos nån”, de som saknar ”dendär *personliga* anknytningen” blir underrepresenterade i jämförelse med den småskaliga lantbrukaren som ”har intresset, för att det är hans gård som han har brukat och det är hans livsverk, och som därför har ganska stort intresse för vad som händer på den.”

En fågelskådare föreställer sig att jaktintresserade lantbrukare vill ha mer fasan och rapphöns. Att komma med förslag som gynnar dessa arter kan samtidigt vara till fördel för fler arter. Flera fågelskådare säger att detta inventeringsprojekt har varit ett sätt att väcka lantbrukarnas intresse för fåglar.

”Jaa, det är nog ganska varierande. Dom ligger bra mycke över genomsnittet skulle jag tro. Åtminstone kunskapsnivån [kunskap om naturen]. Då ligger dom en bra bit över. Men sen är det ju väldigt skiftande från bonde till bonde också. En del är ju riktigt kunniga, det märks. Och en del säger att dom kan kanske dom tio vanligaste fåglarna och växterna är de frun som kan o ibland är det några av barna som kan lite mer och sådär. Men jag tror ändå att dom är bra mycke mera kunniga än medelsvensken när det gäller arterna. Och det gäller nog både liksom jordbruksarter och skogsarter. Dom är ute mer i naturen än vad medelsvensson är.” (5)

Fågelskådarna som deltagit i projektet berättar att det bland andra fågelskådare finns många som är avigt inställda till lantbrukare, för att de tror att lantbrukare inte bryr sig om fåglarna. Enligt fågelskådarna beror jordbrukslandskapets minskande fågelfauna i hög grad på att landskapet är för monotont och de menar att variation och småskalighet skulle gynna arterna. En fågelskådare menar att om man visar en bild på en totalt ogräsfri veteåker så får man en positiv reaktion från jordbrukarna för att de bara tänker på att tjäna pengar och inte inser att det innebär att marken har lågt ekologiskt värde.

”Ja, dethär är fint liksom, det är jättevacker svensk natur. Ja, detklart det är för dom. Dom tjänar ju pengar på detdär. Och samma sak om en skog som är välgallrad med raka rader, och det är fint under träden och sånt. Ytor som är *totalt* ointressanta ur ekologisk synpunkt. Det finns ju inga *skalbaggar* kvar i skogarna och det finns inga *fåglar* kvar i åkrarna. Och *det* sambandet, det verkar ha gått lantbrukarna förbi. Asså, dom som är mest ekonomiskt sinnade. Men däremot finns ju lantbrukare som faktiskt förstår det, som har *lärt* sig. Det är ju dom man ska uppmuntra, va.” (1)

Lantbrukarnas tankar om lantbruk

Förutsättningarna för lantbrukarna genomgår snabba förändringar. Några av de svårigheter som lantbrukarna i min studie ständigt står inför är anpassning till regler, väderberoende och en oviss framtid. Mindre jordbruk präglas av ekonomisk utsatthet och många företag som förr var familjejordbruk har nu en ensam utövare.

”Jag är lite sånhär fatalist som säger att...ja, mycke av det som sker, så är det nog, varken väder eller vind kan man påverka, utan det är...man får bara gilla läget, då så att säga va. Sen försöka göra så bra grejer av ett, både före och efter så att säga, va.” (7)

Jag har frågat lantbrukarna vilken lön som gör det mödan värt allt slit som det innebär att vara lantbrukare. De njuter av naturen och årstidernas växlingar och av att få arbeta utomhus. Det är en frihet att få rå sig själv och ha fria arbetstider. Det kan vara känslan av att få se träd växa likaväl som förmånen att få arbeta med djur. Lantbrukarna värdesätter att det sker saker i omkring dem med olika rytm; att uppleva växtodlingen som ”går runt varje år” kontra

skogsbruket som är av mer långsiktig karaktär. Det handlar mycket om "situationsbilder i vardagen" och att kunna leva i nuet. Det finns ständigt små nyanser och skillnader att upptäcka och det finns alltid saker att göra. Något mycket centralt är "glädjen att bruka jorden" och känslan av "att få en gröda att växa och fungera". Att vara en bra lantbrukare är att göra rätt saker vid rätt tidpunkt och hålla ordning runt sig: "Att man gör grejerna vid rätt tillfälle. Asså, att man hinner gö de sakerna som ska göras. Innan det är senhöst, då ska det vara färdigplöjt" (9) En annan lantbrukare tycker att det viktigaste för en lantbrukare naturligtvis är att man är bra på att producera gröda.

När det gäller fåglar har lantbrukarna har lagt märke till populationsförändringar bland de vanliga jordbruksarterna, men ser inte sitt eget eller kollegers brukande som bidrag till fågelminskningen. En lantbrukare berättar att han sett positiva effekter på fågelfaunan sedan han lagt om till ekologisk odling. Lantbrukarna har insikter om hur deras brukning påverkar fåglarna, men de undviker att berätta om dessa negativa effekter.

Kunskap om lantbruk

Samtliga lantbrukare fortbildar sig genom att till exempel läsa tidskrifter, söka rådgivning, gå kurser, åka på studiebesök, delta i studiecirkel och åka på mässevenemang. Men det finns inte så många sätt att lära sig om lantbruk ifall man inte är lantbrukare eller uppvuxen på landsbygden nära en gård. Enligt fågelskådarna kan 4H-gårdar* ha en uppgift när det gäller att förmedla kunskap om lantbruk till människor som inte får det i arv. Fågelskådarna oroar sig för att dagens unga knappt har någon kontakt alls med lantbruk och att det även leder till att de får mindre förståelse för djur och natur.

"Dom hade ju *ingen som helst koll* på...asså...dom mest elementära saker ute i ett lantbruk. När dom kom ut i lagårn första gången så blev dom ju *dödsförskräckta* av att en gris var *så stor*." (1)

En fågelskådare tycker att detta projekt är bra för att det kan öka fågelskådares kunskap om lantbruk och resultera i ett ökat engagemang för lantbruk bland fågelskådare.

"Kan man genom ett sånt här projekt höja kunskapen hos *fågelskådare* om vad en lantbrukare egentligen *gör*, varför dom gör en del åtgärder, då är mycke vunnet. Som det är nu så ser ju bara en fågelskådare att, oj, nu är han ute och kör på fältet igen, jäkla bönder, tänker dom. Om man vet liksom varför dom kör, att nu är han ute för det har blivit mycke tistlar, eller sådär, då får man också ökad förståelse. Dom [fågelskådarna] vet inte bakgrunden till varför dom [lantbrukarna] gör alla åtgärder." (5)

De lantbrukare som har djur vurmar för betesdriften och dess naturvårdande effekter. Betesdrift är något som även fågelskådarna ser mycket positivt på, för att hålla jordbrukslandskapet öppet och gynna hävdberoende arter. Fågelskådarna föredrar småskaliga lantbruk framför dagens stora och specialiserade gårdar. De beklagar att så många lantbruk lägger ned sin djurhållning.

* Fågelskådarna berättar om 4H-gårdsverksamheten i Sverige och internationellt så som den fungerade för 20-30 år sedan.

Diskussion

Sammanfattning av likheter och skillnader mellan lantbrukare och fågelskådare

Fågelskådarna i denna studie är akademiker med omfattande teoretiska kunskaper om fåglar medan lantbrukare är utpräglade praktiker. Det finns dock inte någon större skillnad mellan hur grupperna lär sig nya saker om naturen. I mötet mellan fågelskådare och lantbrukare blev kartan över gården ett naturligt centrum för samtalet. Lantbrukarna och fågelskådarna uppmärksammar inte samma saker i naturen och de uppmärksammar samma företeelser på lite olika sätt. Naturen betyder mycket för dem, med årstidernas växlingar och mångfalden av djur och växter. Samtliga personer i min studie är uppvuxna på landsbygden eller har haft kontakt med lantbruk under uppvuxen, men ingen av fågelskådarna är lantbrukare och ingen av lantbrukarna kallar sig fågelskådare. Generellt verkar lantbrukarna kunna lika mycket om fåglar som fågelskådarna kan om lantbruk. Det finns situationer när fågelskådare irriterar sig på lantbrukare, som när lantbrukare inte tar hänsyn till fågellivet. På motsvarande sätt finns det exempel på när fågelskådare inte tar hänsyn till lantbrukaren och hans grödor. Dessa generella uppfattningar har delvis ersatts av de erfarenheter som lantbrukare och fågelskådare fått när de träffat varandra inom ramen för detta projekt. Lantbrukarna har varit nöjda med fågelskådarna och fågelskådarna har fått en mer nyanserad bild av lantbrukarna och deras förhållande till fåglar.

Samverkan i projektet

Fågelskådarna tog kontakt och planerade mötet med lantbrukarna. De borde därför ha fått en förberedelse inför mötet med lantbrukaren av projektledningen. De medverkande i projektet tyckte att mötena gick bra, vilket delvis beror på att de var så korta att samtalen inte hann komma till mer komplexa frågeställningar där det kan finnas meningsskiljaktigheter. Lantbrukarna var inte delaktiga i projektet i lika hög grad som fågelskådarna. För att öka deras delaktighet borde fågelskådarna erbjuda sin lantbrukare att följa med en stund under en inventeringsrunda. Delaktigheten ökar också om alla deltagare har möjlighet att ta egna initiativ och om de känner att de kan påverka processen. Lantbrukarna vill ha möjlighet att vara mer än bara "uppgiftslämnare". Inom ett sådant här projekt ryms olika grad av frivillighet, alltifrån avsaknad av tvång till en frivillighet som inbegriper en aktiv handling som ett uttryck för fria viljan. Sannolikt är det en frivillighet av det senare slaget som bäst gynnar delaktigheten hos de medverkande.

Att fokusera på likheterna mellan grupperna kan vara en hjälp om det till exempel finns en situation präglad av intresse motsättning eller konflikt. Olika likheterna mellan fågelskådare och lantbrukare kan orsaka kommunikationsproblem och missförstånd, men jag ser det inte som något överhängande problem, så länge det finns en vilja till samverkan.

Samverkansfaktorn har inte varit optimal i detta projekt. Det beror inte på att det har funnits olikheter och motsättningar mellan grupperna, utan på att delaktigheten varit asymmetrisk och att fågelskådare och lantbrukare har ägnat relativt lite tid åt att samtala med varandra. Samverkanspotentialen blir större ju tydligare samverkanssyftet finns med som mål i projektplanen och ju mer det betonas i instruktioner till deltagande fågelskådare och lantbrukare.

En grundläggande demokratisk syn på samverkansprocesser är att de som berörs av ett beslut skall vara delaktiga. Genom hög grad av delaktighet kommer mer kunskap fram som de olika aktörerna besitter och de medverkande blir mer motiverade att genomföra de beslut man tagit fram tillsammans (Hallgren & Ljung 2005, s 86). När aktörerna känner sig delaktiga så ökar sannolikheten för att alla inblandade skall känna sig nöjda med sin medverkan och projektets resultat.

Uppfattningar och erfarenheter kring lärande, samverkan och delaktighet

Att tänka i nya banor kräver ofta impulser från omgivningen och andra människor. Medverkande från båda kategorier skildrar lärandeprocesser på det viset. För att lantbrukaren till exempel skall vilja sätta sig in i fågelskådarens inventeringsresultat krävs att han känner ett intresse för informationen. Bästa sättet att öka intresset för någonting hos en människa är att göra den personen delaktig i frågeställningen. För att lantbrukaren i dethär fallet skall bli delaktig krävs att informationen talar direkt till honom och hans situation. På så sätt kan hans motivation öka. Motivation underlättar lärandet. Kunskaper och insikter kan i sin tur föda engagemang. För att fågelskådaren och lantbrukaren genom sitt engagemang skall nå samverkan krävs att den kunskap som byggs under projektet är deras gemensamma kunskap, dvs att den bygger på sakförhållanden ur båda parter perspektiv. Inventeringskartan med de inprickade fåglarna torde på detta sätt fungera som en bild över båda gruppernas samlade intressen. Från detta sätt att se på samverkan följer att det i lika hög grad är fågelskådarna som behöver lära sig mer om lantbruk, som att lantbrukarna behöver lära sig mer om fåglar. En samverkansprocess när olika intressegrupper delar och bygger kunskap med varandra är konstruktiv för samhället och förebygger konflikter.

Fågelskådarna är experter på fåglar och teoretiskt orienterade medan lantbrukarna efterfrågar hur de skall omsätta teorin till praktik. Här har projektledningen en viktig funktion att fylla, då den har ansvar för att knyta ihop SOF:s expertkunskap om fåglar med HS:s medlemsförankrade lantbrukskunnande. Jag vill betona att båda delarna är lika viktiga. Den teoretiska kunskapen om fåglarna blir värdefull för lantbrukaren först när han vet hur han skall tillämpa dem i sin brukning. Projektledningen är länken mellan fågelskådarna och lantbrukarna, och kan ha rollen som översättare. De praktiskt tillämpbara råd som projektledningen haft avsikt att presentera för lantbrukarna är av avgörande betydelse för projektets framgång. Inventeringen måste följas upp med en lantbruksanpassad, konkret rådgivning.

Samverkan mellan fågelskådarna och lantbrukarna kan underlättas av att det är en god samverkan mellan projektledning och fågelskådare respektive mellan projektledning och lantbrukare. Det kan också finnas fördelar med att ha samverkan inom fågelskådargruppen respektive mellan lantbrukarna som deltar i projektet. Sådant samarbete bör uppmuntras genom att ge grundläggande förutsättningar för det, till exempel genom att samtliga medverkande enkelt skall kunna ta kontakt med varandra.

En fågelskådare beskriver (se under rubrik lärande s 14) att människor har svårt att ta till sig komplexa problem. Fågelminskningen är just ett sådant komplext problem. Fågelskådarna kände till fågelminskningen, men även de som var mest insatta i problematiken fick en aha-upplevelse när de upplevde situationen i fält. De fick en egen förvärvad insikt efter att de genomfört inventeringarna. Praktisk erfarenhet/insikt bäddar för att man är mer handlingsbenägen än om man endast läser eller hör talas om en problematik. Detta ifrågasätts dock av studier som sammanfattas av Helmfrid (2007). Hon menar att det saknas belägg för sam-

bandet mellan kunskap och handling. Att ta till sig en problembild och få kunskaper om en situation behöver nämligen inte alls innebära att man anstränger sig för att förbättra den.

En lantbrukare vars relation till sina marker korresponderar med identitetslandskapet har långvariga personliga upplevelser och minnen knutna till området. Denna kontinuitet omfattas inte fågelskådaren av, som vistas mer tillfälligt i denna lantbrukares landskap. Fågelskådaren och lantbrukaren ser olika aspekter i samma landskap. Ett möte mellan människor med olika typer av relation till ett visst landskap kan bli fruktsamt om de lånar varandras blick för en stund. Fågelskådaren, gästen i landskapet, får kännedom om landskapets historia, utveckling och betydelse för lantbrukaren medan lantbrukaren med nya ögon får se de naturvärden som hans marker rymmer. Lantbrukarna i min studie berättar att förändringarna i landskapet blir självklara med tiden och att områdets biologiska mångfald blir något man tar för givet. De uppskattar när det kommer någon utifrån och uppmärksammar detaljer i naturen kring gården. Det blir en påminnelse för lantbrukaren om vilka biologiska rikedomar som döljs i det som han själv tycker är vardagligt och självklart. Lantbrukarna i studien känner stolthet när de får ta del av inventeringsresultaten. Genom att dela perspektiv med varandra kan fågelskådare och lantbrukare få hjälp från varandra att rikta uppmärksamhet mot aspekter de inte brukar uppmärksamma. Detta projekt rymmer möjligheter till att medvetandegöra och aktivera ett relativt ofreflekterat intresse för fåglarna i jordbrukslandskapet, vilket är en förutsättning för att känna engagemang för naturvårdsarbetet och för att vilja bidra.

Naturintresse och förhållande till natur och landskap

Natur är ett vitt begrepp med olika innebörd hos olika människor. Inte ens en grupp av naturälskande fågelskådare har samma definition. Lantbrukarna och fågelskådarna har inte samma syn på vad som är natur och vad som inte är natur. Denna skillnad är större mellan grupperna än inom samma grupp. En annan slutsats från mina resultat är att de som aktivt söker sig till naturen för att det är deras passion har klarare definitioner av vad som är natur, än de som lever och arbetar mitt i naturen utan att behöva söka efter den. Detta har nog också en förklaring i personernas bakgrund. Lantbrukarna vistas inte i naturen i första hand för att de har ett stort naturintresse, utan för att de har ärvt en gård och ett yrke med tillhörande livsstil. De lantbrukare som uttrycker en stark känsla för naturen, verkar ha fått denna naturkänsla av att de arbetat i skogen eller sysslat med jakt. Fågelskådarna uppsöker tvärtom naturen aktivt för att uppleva fågellivet och har en naturkänsla som inte är kopplad till arbete, utan snarare till fritidssysselsättning. Fågelskådarna verkar både ha reflekterat och talat mer om sitt naturintresse än vad lantbrukarna har. Lantbrukarnas vardagliga ofreflekterade/självklara relation till naturen ryms i det språk de använder för att beskriva naturen kring sig, medan de beskriver storslagen natur i andra trakter på ett starkare sätt. I det sammanhang som projektet utgör, framstår fågelskådaren som expert på en del av naturen, medan lantbrukarens styrka framför allt sitter i att han kan den lokal där inventeringarna äger rum. Lantbrukaren står för den långvariga personliga anknytningen till landskapet och fågelskådaren kommer med nyfiken blick. Tillsammans kan de upptäckta glömda skatter på lantbrukarens hemmaplan.

Landskapsförändringar är storskaliga och lättare för lantbrukarna att lägga märke till, medan exempelvis populationsförändringar hos sånglärka är svårare att uppmärksamma. Men det finns inga tydliga gränser mellan vad som respondenterna skildrar som landskapet och vad som enligt dem utgör naturen. Den stora och den lilla skalan hänger samman.

Gustafsson (1993) beskriver endast genom vilka sinnen och under vilken tid som landskapet upplevs, men inte *hur stark* upplevelsen är för en individ. Hur kan Gustafssons betydelsenivåer hänga samman med känslomässiga upplevelser av naturen? Den känslomässiga upplevelsen kan vara lika stark i de tre olika stadierna, men på olika sätt. Olika slags känslor är involverade i de tre stadierna, och känslorna är sammankopplade med de sinnen som förser individen med intryck. En fågelskådare kan således känna mycket starkt för ett landskap som tillhör en lantbrukare - ur vissa aspekter starkare än lantbrukaren själv. De aspekter som har att göra med lantbrukarens minnen och upplevelser under lång tid kommer dock att inge lantbrukaren känslor som fågelskådaren inte kan uppleva. Denna skillnad mellan grupperna skulle kunna bädda för motsättningar, till exempel på så sätt att fågelskådaren kan känna frustration över att han inte har makt att förvalta det landskap som är så viktigt för honom. Det är endast lantbrukaren som har den möjligheten. Denna insikt betonar ytterligare vikten av samarbetssyftet inom detta projekt.

En annan erfarenhet som jag gjort men som Gustafsson inte beskrev i sin text är att hans modell för landskapsrelation inte är applicerbar på landskap i generell bemärkelse, utan endast i en bestämd kontext. För att man skall kunna jämföra olika individers relation till landskap så krävs att man utgår från ett specifikt exempel, dvs att man väljer ett visst landskap i en viss situation och undersöker individernas förhållande till just detta landskap. Därför kan jag använda Gustafssons modell när jag beskriver förhållandet till just det landskap där inventeringen ägde rum, men inte i de fall som beskriver andra landskap, då det beror helt på vilken situation som individen befinner sig i.

Artkunskap

Fågelskådarna har självklart bättre artkunskap än lantbrukarna när det gäller fåglar, och över lag inom andra organismgrupper också (undantaget ogräs). Yngre lantbrukare verkar ha sämre artkunskap än äldre lantbrukare, som har mer erfarenhet och tillhör de generationer för vilka det var mer självklart att lära in artnamn. Dessa slutsatser bekräftas från flera håll, då det talas om en ökad biologisk analfabetism i dagens samhälle (Ingelög 2003; Sjöberg 2005) - att färre människor lär sig känna igen vanliga arter. Artkunskap för lantbrukarna verkar vara förenad med nytta men för fågelskådarna associerad med nöje.

Fågelskådarnas och lantbrukarnas uppfattningar om varandra

Mina resultat visar att fågelskådarnas respektive lantbrukarnas föreställningar om den andra gruppen har omvärderats och blivit mer positiva efter ett möte. Lantbrukarna och fågelskådarna har fått en personlig relation till representanter av den andra gruppen och är mestadels nöjda med varandra. Orättvisa bilder av fågelskådare har bleknat och ensidiga föreställningar om lantbrukare har fått ge vika för mer nyanserade erfarenheter kring vilka intressen som driver representanter från den andra gruppen. Projektets framgång ökar, tror jag, med ökad mångfald vad gäller de fågelskådare och lantbrukare som deltar.

Lantbrukarnas uppfattningar och erfarenheter kring fåglar

Fåglar är en organismgrupp som är lätt att lägga märke till för att de är ganska stora och för att de rör sig. Deras beteende är lätt att studera och särskilt flyttfåglar är förknippade med

känslor. Populationsminskning hos de vanligaste jordbruksrelaterade fågelarterna är något som blir relativt konkret även för lantbrukarna. Att diskutera intensifieringen av jordbruket i denna kontext ser ut som ett bra angreppssätt generellt för naturvårdsarbete. Inventeringens utgångspunkt borde vara de arter som engagerar lantbrukarna starkast och mindre välbekanta arter skulle kunna inkluderas mer som ett tillägg. Det är viktigt för projektets framgång att undersökningen gäller fågelarter som lantbrukaren är bekant med ifall lantbrukaren skall vilja engagera sig i eventuella skötselåtgärder för att gynna dessa arter. Likaväl som fågelskådaren rådgör med lantbrukaren om vilka marker som skall inventeras, kanske fågelskådaren också borde rådfråga brukaren om vilka arter som han tycker är mest intressanta, givet att det rör sig om jordbruksarter under minskning.

Utvärdering av min studie

Min studie är användbar som inspiration eller verktyg av andra som vill undersöka samma eller angränsande ämnesområden men framför allt för dem som kommer att utforma fortsättningen av detta projekt. Nästan hälften* av de medverkande i pilotstudien inkluderades i min undersökning. Jag gjorde ett strategiskt urval med spridning bland deltagarna och täckte in olika slags personer och olika slags erfarenheter. Antalet utvalda deltagare är tillräckligt för att få med de flesta tänkbara åsikter och erfarenheter av projektet. Via kvalitativa intervjuer har jag fått rika och nyanserade svar av respondenterna, något som ökar sannolikheten för att jag har förstått dem rätt. Dock finns det ingen garanti för att respondenternas yttranden överensstämmer med deras inre tankar, attityder eller handlingar, vilket jag inte heller gör anspråk på att känna till något om. Metoder för analys och tolkning är hämtade från Kvale (1997) och är anpassade efter mina förhållanden. Min förförståelse har färgat studien genomgående, men jag har i alla stadier eftersträvat att vara medveten om detta. Studiens resultat skulle inte vara identiskt om någon annan utfört den, men de stora dragen skulle sannolikt finnas med.

Min utgångspunkt var att olikheter mellan lantbrukare och fågelskådare skulle försämra förutsättningarna för samverkan. Bristen på samverkan berodde inte på olikheterna utan på yttre omständigheter, framförallt för lite tid. Andra faktorer som påverkar förutsättningarna för samverkan är hur öppna personerna är för att ta till sig nya idéer eller hur konventionellt de tänker, om de helst går i samma gamla spår istället för att prova något nytt. Detta är personliga egenskaper som skiftar mellan olika individer.

Det var enklare att intervjua fågelskådare än lantbrukare. Det beror nog inte i första hand på språket, utan snarare på att jag kände en viss osäkerhet med anledning av att jag saknade tidigare erfarenhet av att samtala ingående med lantbrukare. Fågelskådare kan jag i högre grad identifiera mig med. Konsten att ställa rätt frågor under en intervju är en färdighet som kräver träning. Med ökande erfarenhet förbättrades mitt förfarande och jag eftersträvade hela tiden att ställa lagom öppna frågor medan jag undvek att ställa dem på ett ledande sätt.

* Hälften av fågelskådarna och drygt en tredjedel av lantbrukarna i projektet har deltagit i min studie.

Avslutning och slutsatser

Här följer de huvudsakliga slutsatserna från min studie:

1. Projektet har resulterat i ökad samverkan mellan lantbrukare och fågelskådare på elva gårdar i Mälardalen och det kan rymma ännu mer samverkanspotential beroende på hur syftet formuleras.
2. Lantbrukare och fågelskådare har mycket gemensamt. När de har mötts inom ramen för detta projekt har de tagit fasta på likheterna mellan dem snarare än hindrats av olikheterna. Fördomar mellan grupperna har minskat.
3. Samverkansgraden i projektet var inte optimal men det berodde inte på deltagarnas ointresse eller oförmåga till samverkan, utan på otydliga instruktioner och för lite tid avsatt till samverkansrelaterade moment.
4. Lantbrukarnas känsla av delaktighet är avgörande för projektets framgång. Därför bör projektledningen arbeta aktivt för att öka den.
5. En av projektets styrkor är att fågelskådare och lantbrukare fått praktiskt förvärvade insikter i situationen för jordbrukslandskapets fågelarter.

Lantbrukarna och fågelskådarna verkar inte ha samma inställning kring vad som är lantbrukets uppgifter utöver huvudsyftet att producera livsmedel. De har olika uppfattningar om vilken roll lantbruket skall spela i naturvården och vilket ansvar lantbruket har i det sammanhanget. Likaså verkar lantbrukare och fågelskådare se ganska olika på naturvård och vad dess syften är.

I inledningen antog jag att skillnader i landskapsrelation mellan grupperna skulle ha stor betydelse för kommunikation och samarbete. Det fanns mycket riktigt skillnader mellan grupperna i detta avseende men dessa var inte avgörande för samarbetets framgång. Jag formulerade också ett antagande om att medvetenheten hos respektive grupp om den andra gruppens landskapsrelation var av stor vikt för samarbetet vilket inte heller bekräftades i min studie.

Det finns goda förutsättningar för högre grad av samverkan mellan fågelskådare och lantbrukare. De har gemensamma intressen och erfarenheter att knyta an till, och begränsningen i samverkansgrad ligger inte i att de olika grupperna har olikheter som skiljer dem åt, utan beror i första hand på vilka yttre ramar (främst tidsrelaterade) för samarbetet som ges av projektledningens instruktioner. Genom att betona samverkanssyftet i målbeskrivningen för det fortsatta projektet kan lantbrukare och fågelskådare fördjupa sitt samarbete och sin samsyn så att de tillsammans kan arbeta för att gynna jordbrukslandskapets fågelfauna.

Tackord

Jag vill tacka mina handledare Johan Ahnström och Helena Nordström Källström för deras utomordentliga insatser, deras pedagogiska sätt att ge kritik och det varma engagemang de visat för mig och min uppgift - inte minst under åtskilliga tålamodskrävande genomläsningar av mina långa utkast. Dessutom vill jag tacka alla lantbrukare och fågelskådare som ställt upp och delgivit mig sina erfarenheter och åsikter och därigenom gjort detta arbete möjligt. Under mitt arbete har jag också uppskattat den hjälp och uppmuntran jag fått från mina vänner och från arbetskamrater på Institutionen för Entomologi och Institutionen för Stad och Land på SLU. Sist men inte minst har jag fått stort stöd från min pojkvän Gustav och min mamma Kerstin som dessutom lämnat värdefulla synpunkter på min uppsats. Tack skall ni ha!

Källförteckning

Benton, T. G., Vickery, J. A. & Wilson, J. D. 2003. Farmland biodiversity: is habitat heterogeneity the key? *Trends in Ecology and Evolution* 18: 182–188.

Donald, P. F., Sanderson, F. J., Burfield, I. J. & van Bommel, P. J. 2006. Further evidence of continent-wide impacts of agricultural intensification on European farmland birds 1990-2000. *Agriculture, Ecosystems & Environment* 116 (3-4): 189-196.

Fuller, R. J., Gregory, R. D., Gibbons, D. W., Merchant, J. H., Wilson, J. D., Baillie, S. R. & Carter, N. 1995. Population declines and range contractions among lowland farmland birds in Britain. *Conservation Biology* 9 (6): 1425-1441.

Gregory, R. D., Noble, D. & Custance, J. 2004. The state of play of farmland birds: population trends and conservation status of lowland farmland birds in the United Kingdom. *Ibis* 146 (s2): 1-13.

Gustafsson, G. 1993. *Landscape, the Individual and Society – Change, Meanings and Goals*. Research Report 91:14, University of Karlstad, Regional Science Research Unit. ISSN 0282-5309.

Hallgren, L. & Ljung, M. 2005. *Miljökommunikation*. Studentlitteratur. Lund. 188 s.

Helmfrid, H. 2007. *Natursyn. Tre svar på vad natur är*. Rapport nr 1:2007, Institutionen för Stad och Land, SLU. Uppsala.

Häger, B. 2001. *Intervjuteknik*. Liber AB. Borås. 234 s.

Ihse, M. 1995. Swedish agricultural landscapes – patterns and changes during the last 50 years, studied by aerial photos. *Landscape and Urban Planning* 31: 21-37.

Ingelög, T. 2003. SLU utvecklar artkunskapen. *Miljötrender, en tidning från SLU* 4/2003: 2.

Statistiska Centralbyrån. 2006. Jordbruksstatistisk årsbok 2006. Statistiska Centralbyrån.

Krebs, J. R., Wilson, J. D., Bradbury, R. B. & Siriwardena, G. M. 1999. The second Silent Spring? *Nature* 400: 611-612.

Kvale, S. 1997. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur. Lund. 306 s.

Lindström, Å. & Svensson, S. 2006. *Övervakning av fåglarnas populationsutveckling*. Årsrapport för 2005. Ekologiska institutionen, Lunds universitet. Lund. 68 s.

Nationalencyklopedin. 1993. Bokförlaget Bra Böcker AB. Höganäs.

Newton, I. 2004. The recent declines of farmland bird populations in Britain: an appraisal of causal factors and conservation actions. *Ibis* 146 (4): 579-600.

Sandkvist, M. 2004. *Effekten av höstsådda grödor och landskapsstruktur på odlingslandskapets fågelfauna*. Examensarbete nr 118, Institutionen för Naturvårdsbiologi, SLU. Uppsala.

Siriwardena, G. M., Baille, S. R., Buckland, S. T., Fewster, R. M., Marchant, J. H. & Wilson, J. D. 1998. Trends in the abundance of farmland birds: a quantitative comparison of smoothed Common Birds Census indices. *Journal of Applied Ecology* 35: 24-43.

Sjöberg, F. 2005. Tomhylsa full av liv. *Sveriges Natur* 2005-2: 48-52.

Strauss, A. & Corbin, J. 1990. *Basics of Qualitative Research Grounded theory Procedures and Techniques*. Sage Publications, Inc. Newbury Park, California, United States of America.

Söderlund, H. 2005. *Fågelfaunan i jordbrukslandskapet – effekter av landskapsstruktur och gårdsmiljöer*. Examensarbete nr 143, Institutionen för Naturvårdsbiologi, SLU. Uppsala.

Trost, J. 2005. *Kvalitativa intervjuer*. Tredje upplagan. Studentlitteratur. Lund. 146 s.

Wretenberg, J., Lindström, Å., Svensson, S., Thierfelder, T. & Pärt, T. 2006. Population trends of farmland birds in Sweden and England: similar trends but different patterns of agricultural intensification. *Journal of Applied Ecology* 43 (6): 1110-1120.

Ödman, P.-J. 1994. *Tolkning förståelse vetande – Hermeneutik i teori och praktik*. Norstedts, 2003. 199 s.

Bilaga 1. Intervjuguide med exempelfrågor för lantbrukare

2006-07-18

Lantbrukare

- Kan du berätta om **din gård**? Hur vill du beskriva din gård?
- Hur är det att **vara lantbrukare**? Vad innebär det?
- Hur länge har du varit lantbrukare? **Historik**? Kontinuitet? Har du haft något annat arbete?
- Skillnad **bonde/lantbrukare**?
- Vad är det för saker som gör att det är **vårt all möda** att vara bonde?
- På vilket sätt är din fru, eller din övriga familj delaktig i arbetet på gården?

Natur

- Vad är ”naturen” för dig?
- Kan du beskriva ditt förhållande till natur?
- På vilket sätt uppskattar du naturen som omger dig?
- Hur ser **ditt naturintresse** ut?
- När brukar du **vistas i naturen**? Var?
- **Vilken sorts natur tycker du om?** Varför?
- Har du några intressen utöver själva lantbruket som är kopplade till naturen på något sätt?

Naturvård

- Vad är **naturvård för dig**? Har du tidigare någon gång deltagit i något naturvårdsprojekt? Hur var det?
- Hur brukar det gå till vid **rådgivning kring åkermark**? Vilka olika typer av rådgivning har du haft erfarenhet av? Hur upplever du det?
- Har du eller har du haft någon **skötselplan**?

Fåglar och ekologi

- Kan du beskriva **ditt förhållande till fåglar**?
- När **brukar du se fåglar**? Var? Vilka fågelarter finns på dina marker?
- Vad har fåglarna för **betydelse i ditt landskap**?
- Kan du peka ut en **fågelrik plats**? Vad kännetecknar den platsen?
- Har du tänkt på någon **fågelart som har blivit ovanligare** här/kring på senare tid? Har du tänkt på någon förändring vad gäller fågellivet här? Varför tror du att vissa arter minskar?
- Hur tror du att du kan gynna fåglar utan att försämra din produktivitet eller påverka din arbetstid?
- Gör du något redan idag för att **gynna fåglar**?
- Vilka **avvägningar** tvingas du ta ställning mot?
- Kan du berätta om **något tillfälle när du sett en fågel på din gård**, säg under senaste månaderna? Kan du berätta om det senaste tillfället när du lade märke till en fågel på din gård? Vad gjorde du då? Vad tänkte du då? Har du pratat med någon om det?
- Vad innebär **”ekologi”** för dig? Vad tänker du på när jag säger ”ekologi”?
- Vilka artgrupper /växter/djur är du mest intresserad av? **Tycker du mest om?** Vilka kan du mest om?
- Vilken del av livet i naturen omkring dig tycker du är **viktigast att bevara**?
- Har du någon gång (behövt) **anpassat din körning** eller andra arbetsmoment för någon fågels skull? För andra djur?

Fågelskådare – dels avser jag fågelskådare generellt och dels en specifik person

- Vad tänker du på när jag säger ordet **”fågelskådare”**? Vad innebär ordet fågelskådare för dig?
- Vilka är dina **tidigare erfarenheter** av fågelskådare?
- **Hur var ”din” fågelskådare**?
- På vilka sätt överensstämde din fågelskådare med din generella bild av fågelskådare? På vad sätt skiljde de sig?
- Vad tror du att fågelskådare **känner till om lantbruk**?

- Hur uppfattade du **din fågelskådares kunskaper om lantbruk**? Jämfört med genomsnittssvensken?
- Vad tror du att din fågelskådare har för tidigare erfarenheter av lantbrukare?
- Upplevde du att du hade **något gemensamt** med fågelskådaren? Vilka **skillnader** upplevde du att det fanns mellan er?

Mötet

- Hur mycket ungefär har du haft **kontakt** med din fågelskådare? Hur många gånger har ni setts, pratats vid, per telefon osv? Var det för mycket eller för litet?
- Hur förberedde du dig **inför första mötet** med fågelskådaren?
- **Vad minns du från mötena/samtalen** med din fågelskådare? Hur var **första** mötet? Vad pratade ni om? Vad tänkte du då? Hur kändes det?
- På vilket sätt anpassade du dig till fågelskådaren när ni hade kontakt med varandra (pratade med varandra)? Hur tror du att fågelskådaren anpassade sig till dig?
- Hur har kontakten varit mellan dig och fågelskådaren?
- -Attityder, inställning
- -Kommunikation, hur har det gått att förstå varandra?
- -Samarbetsvillighet och engagemang
- På vilket sätt fick du anstränga dig för att underlätta samarbetet?
- Hur skulle kontakten mellan er kunnat förbättras?
- **Vilka kunskaper om natur och fåglar har du, men som fågelskådaren saknar?** Andra kunskaper som du har som inte fågelskådaren har?
- Vad tror du att fågelskådaren har med sig för kunskaper som du inte har?

Projektet

- Vad har du uppfattat som **mål och syften** med projektet?
- Hur har ditt **engagemang /ditt deltagande** i projektet sett ut?
- Vad tycker du om den **information** du har fått om projektet? (Vad har du fått för information?)
- Har fågelskådaren bett dig om hjälp med något? Rådfrågat dig? **Gjort dig delaktig** i inventeringsarbetet på något sätt?
- Vilka egna initiativ har du tagit gentemot fågelskådaren? Har fågelskådaren varit dig till hjälp någon gång?
- Vilka **problem** har uppstått för dig i samband med projektet? Hur har du hanterat dem? Har du haft besvär av att delta i projektet?
- Vad **har du fått ut** av att delta i projektet? Vad har du lärt dig genom att delta i projektet? Hur har detta projekt påverkat dig? Inställning till fåglar och till fågelskådare?
- Hur tror du detta projekt kan bidra till att fågelskådare får ökade insikter om lantbruk?
- Vad har du för råd att förmedla till fågelskådarna?
- Vad har du för råd att förmedla till projektledaren?
- Hur har du känt dig **bemött**? Vilken **uppskattning** har du fått? Hur viktigt är det?
- Kan du berätta om något som upprört dig under projektets gång? Något som du kommer minnas från detta projekt? Något som du funderat över?
- Har du fått ta del av något resultat från inventeringarna? Vad tänkte du då?
- Vad är viktigt för en bra **karta**? Hur ser en bra karta ut? Vad betyder kartan för dig? När använder du kartor över din gård? Fick du se inventerarens kartor över gården?

Motivation

- **Varför** valde du att ställa upp? Vad ville du få ut av att vara med i projektet? Vad väntar du dig att få ut i form av respons eller sammanställning av resultat? Tycker du att du fick ut det du förväntade dig?
- Vad tänkte du **när du blev tillfrågad**? Har du gjort något liknande förut?
- Hur tror du att **fågelskådarnas motivation** till att delta ser ut?
- Vad tror du om ett liknande projekt, men att inventera **fjärilar och växter**? Hade du varit intresserad av att vara med då?

Bilaga 2. Intervjuguide med exempelfrågor för fågelskådare

2006-08-13 (Version 2)

Fåglar, Natur och Naturvård

- Kan du beskriva ditt förhållande till **natur**?
- Kan du beskriva ditt förhållande till **fåglar**?
- Hur definierar du **naturvård**? Vad är naturvård för dig? Vad tänker du på när jag säger naturvård?
- Kan du peka ut en **fågelrik plats**? Vad är kännetecknar den platsen?
- Vad för **slags fågelskådare** är du?
- Vilka **förebilder** har du haft?
- Vilken **sorts natur** tycker du mest om?
- Vad är **ekologi**?

Lantbrukare

- Vilka är dina tidigare **erfarenheter** av lantbrukare?
- Vad är en lantbrukare? Vad tänker du på när jag säger lantbrukare? Vad innebär ordet lantbrukare för dig? Vad har du för bild av vad en lantbrukare är? Vad kännetecknar en lantbrukare?
- Vad gör en lantbrukare? Vad har en lantbrukare för huvudsakliga uppgifter? Vad har du för uppfattning om vad en lantbrukare gör då?
- Din lantbrukare, den du besökte, vad var han för en? **Hur vill du beskriva honom?**
- Kom du i kontakt med hans **familj** också?
- Vad tror du om lantbrukares **naturintresse**? Intresse för djur och natur?
- Vad tror du om lantbrukares intresse för och **attityder till fåglar**?
- På vilket sätt tror du det **skiljer sig mellan** vad de har för intresse/kunskaper kring fåglar och andra delar av naturen?
- Vad upplevde du att lantbrukaren och du hade **gemensamt**?
- Vilka **skillnader** upplevde du att det fanns mellan er?
- Vad är det för skillnad mellan orden "**bonde**" och "lantbrukare"?

Mötet

- Hur **förberedde** du dig inför första mötet med lantbrukaren?
- Hur var det **första mötet**?
- Vad pratade ni om? Hur kändes det? Kan du beskriva hur du kände dig då?
- Vad stämde **överens med din tidigare bild** av lantbrukare, och vad förvånade dig?
- På vilket sätt **anpassade** du dig till lantbrukaren när ni pratade med varandra?
- Hur tror du att lantbrukaren anpassade sig till dig?
- Hur har **kontakten** varit mellan dig och lantbrukaren?
- -Språk, kommunikation
- -Samarbets(villighet)
- -Engagemang för projektet
- Hur skulle kontakten mellan er kunnat förbättras?
- Kan du berätta om någon gång när det var jobbigt, eller när du behövde **tänka efter eller anstränga** dig i kontakten med lantbrukaren?
- **Hur mycket** ungefär har du träffat din lantbrukare? Var det för mycket eller för litet?
- Vad tror du att du har för **kunskaper med dig** som inte lantbrukaren har?
- Vad tror du att lantbrukaren har för kunskaper med sig som du inte har?
- Hur uppfattade du din **lantbrukares intresse för** och **kunskap om fåglar och naturvård**? Hur tror du att din lantbrukare är jämfört med genomsnittslantbrukaren?

Projektet

- Hur var det att **gå där på morgnarna**? Hur kändes det? Tomma åkrar? Vad tyckte du om att gå där?

- Vad funderade du på medan du gjorde inventeringarna? Vilka **funderingar** fick du medan du gjorde inventeringarna?
- Vad har du uppfattat som **syften och mål** med detta projekt?
- Vad för sorts **information** fick du innan du började inventera?
- Är du nöjd med den **introduktion** du fick? Vad hade du mer önskat dig?
- På vilket sätt blev du **förberedd på mötet** med lantbrukaren? Stöd genom projektet?
- På vilket sätt tog du tillvara kunskapen? Var du med om **någon situation** med lantbrukaren då du fick användning av dessa kunskaper?
- Vad anser du om **kartorna** du fick ut? Vad hade du för hjälp av kartorna?
- Vid vilka tillfällen använde du kartorna? Fick du tillfälle att visa kartorna för någon?
- Hur gick det till när du skulle bestämma vilket **område** du skulle inventera?
- Hur gick det till när du valde ut vilka delar av gårdens marker som du skulle inventera?
- Vilka egna **initiativ** har du tagit?
 - Gentemot lantbrukaren
 - För att förbättra metodiken
 - Annat
- Vilka delar av **inventeringsmetodik**en tyckte du var relevanta? Fanns det delar som visade sig vara mindre relevanta?
- **Vad gjorde du själv** för att förbättra metodiken? Är det något som du själv har hittat på för att göra resultatet bättre?
- Var det några skillnader mellan dina **förväntningar** innan projektet började, och de erfarenheter kring hur det verkligen var?
- **Oförutsedda** händelser? Hur hanterade du dem?
- Vad har **du fått ut** genom att vara med i projektet?
- Vad har du **lärt dig** genom att delta i projektet?
- Hur har detta projekt **påverkat dig**? Inställningar till jordbrukslandskapets fåglar?
- Har du haft **hjälp** av lantbrukaren i ditt arbete?
- Har du några **råd** att förmedla till projektledaren? Till lantbrukaren?
- Hur har du känt dig **bemött**?
- På vilket sätt har du fått **uppskattnings** för dina insatser?
- Hur uppfattade du **lantbrukarens engagemang** i det här projektet?
- Har du haft några **åsikter** under projektets gång?
- Känslor? Har du varit med om några **positiva eller negativa erfarenheter**? Kan du berätta om någon som upprört dig under projektets gång? Har du haft några starka känslor under projektets gång?
- **Noggrannhet**? Vad var det viktigaste momentet under projektets gång att vara noggrann, försiktig, stor precision?
- Kan du berätta om något tillfälle då du upplevde **osäkerhet**?
- Vad tycker du om min idé att inventera **två** och två?
- Vad tror du om att göra ett liknande projekt, men att inventera **fjärilar eller växter** istället?

Motivation

- Varför valde du att ställa upp? Skulle du kunna tänka dig att göra det utan att få **betalt**?
- Vad kan du tänka dig att det finns för andra **motivationsbilder för fågelskådare** att ställa upp?
- Hur tror du **lantbrukarnas motivation** till att delta ser ut?